

"Ruumis vietiin pois ja haudattiin"

Arkistoseelvitys Lahden vankileirin toiminnasta
ja vankien kuolleisuudesta

+++++

+++++

Ilkka Jokipii

”Ruumis vietiin pois ja haudattiin”

**Arkistoseelvitys Lahden vankileirin toiminnasta
ja vankien kuolleisuudesta**

+++

Ilkka Jokipii

KANSALLISARKISTO

HELSINKI 2021

©Kansallisarkisto
Kansallisarkiston toimituksia 25
ISBN 978-952-7323-09-0
ISSN 2489-7167

Graafinen suunnittelu ja taitto: Petteri Kivekäs

Esipuhe

Henkilörekisterit ovat tärkeä lähderyhmä tutkittaessa Suomen vuoden 1918 sisällissotaa. Koko väestö oli Suomessa jo ennen itsenäisyyttä kattavasti kirjattu seurakuntien pitämiin kirkonkirjoihin. Niiden avulla sisällissodassa menehtyneistä henkilöistä oli jo vuonna 1998 julkaistu varsin kattava *Suomen sotasurmat 1914–1922* -tietokanta. Tietoteknisten menetelmien kehittyttyä Kansallisarkisto tuotti verkkoon marraskuussa 2019 yhdessä Aalto-yliopiston kanssa teknisesti uudistuneen, semanttiseen webin tarjoamiin mahdollisuuksiin perustuvan täydennetyn *Sotasurmasammon*. Avoimeen dataan perustuva uusi tietokanta korvasi jo yli kaksikymmentä vuotta aiemmin tuotetun, paljon käytetyn, mutta monin osin vanhentuneen tietokannan. Osana tätä täydennystyötä valtioneuvoston kanslia tilasi Kansallisarkistolta vuoden 2019 lopussa erillisen arkistoselvityksen, jonka tavoitteena oli tarkentaa alkuperäisaineistoihin perustuen Lahden vankileirillä kuolleiden punaisten määrää. Tavoitteena oli tarkentaa myös tietoja kuolinsyistä ja selvittää hautapaikkoja Hennalan alueella, jolle kaupunki suunnitteli täydennysrakentamista.

Punakaartilaiset ja pääasiassa saksalaiset joukot taistelivat 19.4.–1.5.1918 Hollolan ja Lahden alueilla. Taisteluiden jälkeen saksalaisten vangiksi jäi eri arvioiden mukaan 18 000–30 000 punakaartilaista ja valkoisten valtaamilta alueilta heidän mukaansa lähtenyt punaista siviilipakolaista. Vankeja säilytettiin aluksi eri puolilla Lahtea, muun muassa koulu- ja teollisuusrakennuksissa. Ylivoimaisesti suurin vankijoukko oli koottu niin sanotulle Fellmannin pellolle. Olosuhteet vankien pitkäaikaiseen säilyttämiseen olivat siellä kuitenkin heikot. Toukokuun puolivälissä 1918 suurin osa vangeista siirrettiin sen vuoksi tyhjiksi jääneille Hennalan kasarmeille. Tavoitteena oli asettaa kapinaan ja muihin rikollisiin toimiin syyllisiksi epäilty syytteeseen pikaisesti perustetuissa valtorikosoikeuksissa ja vetoomustuomioistuimena toimineessa ylemmässä oikeusasteessa, valtiorikosylioikeudessa.

Vankileireillä kuolleisuus oli suuri, mutta se ei johtunut yksinomaan langettujen kuolemanrangaistusten määrästä, vaan heikosti toimineesta ruokahuollosta ja taudeista. Merkittävästi kuolleisuuteen vaikutti vuosina

1918–1920 Suomessa riehunut globaali pandemia, espanjantauti.

Kansallisarkiston toteuttamassa arkistoselvityksessä on käyty läpi sekä kirkonkirjoja että valtiorikosoikeuksien ja Suomen sotaväen arkistoaineistoja ja useita muita asiakirjakokonaisuuksia. Niiden perusteella on voitu tarkistaa merkittävästi Lahden vankileirillä kuolleiden määrää. Hautaustavasta ja hautapaikoista saatavat tiedot ovat kuitenkin olleet niukkoja. Mikäli vankileirillä kuolleista ei ole löytynyt luotettavia hautaustavasta kertovia tietoja, on vainajan oletettu päätyneen Hennalan joukkohautaan. Usein omaisilla oli mahdollisuus noutaa vainaja ja kuljettaa hänet haudattavaksi kotipaikkakunnalleen. Läheskään aina omaisia ei sisällissodan sekavissa oloissa kuitenkaan ollut mahdollista tavoittaa. Vaikka tietoja on voitu täydentää kotimaisilla lähdetiedoilla, on todennäköistä, että vuoden 2020 lopulla käynnistynyt Kansallisarkiston tutkimushanke *Suomalaiset Neuvosto-Venäjällä vuoden 1917 lokakuun vallankumouksen jälkeen* tulee tuottamaan lisää tietoa etenkin sisällissodan loppuvaiheessa Neuvosto-Venäjälle siirtyneistä punasuomalaisista.

Arkistoselvityksen tuloksia käytetään virtuaalisessa, tietosisällöltään täydentyvässä virtuaalisessa muistolaatassa, joka on verkossa avoimesti selattavissa. Lahden vanki-

leirillä kuolleiden tiedot täydennetään myös *Sotasurmasampoon*.

Kansallisarkiston toteuttamassa arkistoselvityksestä on pääasiallisesti vastannut filosofian maisteri Ilkka Jokipii, mutta alkuvaiheessa siihen osallistui merkittävällä panoksella myös filosofian maisteri Ville-Pekka Kääriäinen. Lahden-Hennalan alueen selvitystyöhön on nivoutunut myös Kansallisarkiston 8.7.2020 julkaisema ja Ilkka Jokipiin ja Ville-Pekka Kääriäisen laatima erillisselvitys Vierumäen taisteluissa kaatuneista punaisista. Nykyisin Versowood Oy:n omistamalle alueelle haudattujen punaisten lukumäärätietoja voitiin perusteellisella arkistutkimuksella täsmentää huomattavasti. Vuonna 1949 pystytettyyn muistokiveen oli kuolleiden määräksi arvioitu noin 300 vainajaa. Julkaisussa *”Paljon niitä siel’ol” – arkistoselvitys Vierumäelle haudatuista vuoden 1918 sisällissodan punaisista*, voitiin suurella varmuudella tunnistaa 42 vainajaa. Kokonaismääräksi arvioitiin noin 50 vainajaa, kuitenkin enintään 80. Kesän ja syksyn 2020 kaivauksissa kahdesta vierekkäisestä hautakaivannosta löytyi 50 vainajan jäänteet. Tulos osoitti sen, että alkuperäislähteisiin perustuva kriittinen arkistotutkimus on tärkeää etsittäessä luotettavia vastauksia Suomen itsenäistymisvaiheen ja sisällissodan usein edelleen voimakkaita tunteita herättäviin tapahtumiin.

Helsingissä 19.4.2021

Päivi Happonen
Tutkimusjohtaja, dosentti
Kansallisarkisto

Sisältö

+++

Esipuhe 5

Johdanto 8

Sisällissota ja vankikysymys 10

Lahden taistelu 12

Lahden sotavankileiri 15

Fellmannin pellon vankisuma 15

Hennalan vankileirin toiminta 16

Vartiointi 19

Vankien majoitus ja ruokinta 21

Vankien kuolleisuus 26

Kenttäoikeudet ja muut ampumiset 27

Naisvankien teloitukset 29

Valtiorikosoikeuksien tuomitsemat kuolemanrangaistukset 32

Vankileirikuolleisuus 33

Hautaus ja muistomerkki 37

Yhteenveto 39

Lähteet ja kirjallisuus 41

Viitteet 42

Johdanto

Tässä arkistonselvityksessä on tarkasteltu Lahden vankileirin toimintaa ja esitetään viimeisimmät päivitetty tiedot vankien kuolleisuudesta Lahdessa vuonna 1918. Arkistonselvityksen lähtökohdana oli käydä läpi ja mahdollisuuksien mukaan tarkentaa tietoja Lahden vankileirillä menehtyneistä vangeista.

Selvityksen ensimmäisessä osassa keskitytään Lahden vankileiriin koko sen toiminta-ajalla. Selvityksessä vankileiriä on tarkasteltu hallinnollisesta ja toiminnallisesta näkökulmasta, jolloin vankien kokemuksiin eikä vankileirin olosuhteisiin ole otettu juurikaan kantaa. Tarkastelu alkaa heti Lahden taistelun jälkeisistä ajoista päättyen Lahden pakkotyölaitoksen nimen saaneen vankileirin lopettamiseen syksyllä 1919. Koska leirin muuttaminen pakkotyölaitokseksi ei vaikuttanut toimintaan kovinkaan merkittävästi, käytetään läpi selvityksen yksinkertaisesti nimitystä Lahden vankileiri. Tarkastelussa keskitytään muun muassa vankimäärän kehitykseen, vankien majoitukseen ja ruokintaan sekä vankien vartiointiin leirillä. Koska Lahden vankileiri ei ollut tapahtumista irrallaan ollut saareke, on selvityksessä lisäksi taustoitettu vankileirikatastrofiin johtanutta laajempaa tilannetta Suomessa. Myös sota-toimista kerrotaan tarpeelliseksi katsotuin osin.

Lahden vankileirin toiminta alkoi virallisesti vasta toukokuun alussa 1918, mutta punavankien määrä kasvoi nopeasti jo Lah-

den taistelun alkupäivistä lähtien. Jopa noin 20 000 vankia oli majoitettuna väliaikaisesti Fellmannin pellolle, mutta toukokuun alusta alkaen vangit siirrettiin Hennalan kasarmeihin. Nämä melko uudet kasarnit täyttyivät vangeista, ja kesällä 1918 alueella oli jopa 10 000 vankia. Vankimäärä muuttui jatkuvasti tutkintojen, tuomioiden, vapautusten ja korkean kuolleisuuden vuoksi. Viimeiset vangit poistuivat Lahdesta vasta loppusyksyllä 1919.

Selvityksen toinen osa käsittelee sisällissodan jälkeistä aikaa ja siihen liittyviä jälkiselvityksiä. Lisäksi tässä tutkimuksen toisessa osassa tarkastellaan Lahden vankileirin uhrimääriä. Kuolleisuus jakautuu Lahden vankileirillä melko selkeästi kahteen erilaiseen jaksoon. Ensimmäinen oli heti taistelun jälkeen räjähdysmäisesti kasvanut valkoisen terrorin aalto teloituksineen. Selvityksessä luodaan mahdollisimman tarkka kuva Lahdessa vuoden 1918 keväällä teloitettujen määrästä ja heidän taustastaan. Olojen rauhoituttua kuolleisuus alkoi kasvaa myös leirin puolella, kun pitkäksi venynyt huonolla ravinnolla vietetty vankeusaika alkoi vaikuttaa vankeihin. Oloiltaan rauhallisempaan vankileirikuolleisuuden aikaan mahtuu myös vankileiriterroria ja lopulta myös valtiorikos-oikeuden päätöksellä tehtyjä teloituksia.

Lahden sotasurmat ovat olleet esillä julkisuudessa viime vuosina. Tässä selvityksessä luodaan katsaus niihin tällä hetkellä saatavissa olevan, lähdekriittisesti luotetta-

vaksi arvioidun tiedon perusteella. Kaiken kaikkiaan Lahdessa sisällissodan jälkiselvittelyiden seurauksena kuoli 1922 henkilöä, joista 745 ammuttuina. Esitetyt uhrimäärät pohjautuvat paljolti vuonna 2019 julkaistuun Sotasurmasampo-tietokantaan¹ sekä Tauno Tukkinen Kansallisarkistolle luovuttamiin

tietoihin. Selvitystyön aikana on myös kerätty huomattava määrä tarkentavaa tietoa tietokannassa jo olevista henkilöistä. Tähän on käytetty Kansallisarkistossa olevia vankileiriorganisaation ja valtiorikosoikeuksien aineistoja. Kaikki uudet tiedot päivitetään tietokantaan kevään 2021 aikana.

Sisällissota ja vankikysymys

Sisällissodan rintamalinjat vakiintuivat sodan alettua melko nopeasti, ja sisällissodan luonteeseen kuului epäluulo omalla alueella olevia siviileitä kohtaan. Epäluulo iski valkoiseen puoleen varsin voimakkaasti, sillä sen lisäksi, että valkoiset saivat vankeja taisteluiden yhteydessä, oli rintaman takana käynnissä jatkuvia epäilyttävien ihmisten pidätyksiä. Näin oli varsinkin sodan alussa, kun valkoiset tunsivat olevansa sotatoimissa jopa hieman alakynnessä. Aihetta tutkineen Jukka Kekkonen mukaan valkoisen Suomen alueelle ei jää montakaan pitäjää, joissa epäilyttäviä ihmisiä ei olisi vähintään viety kuulusteltaviksi.² Vankimäärät kasvoivat sodan kuluessa edelleen, ja Jaakko Paavolaisen mukaan voidaan ”huolelti sanoa, että punaisia vankeja maaliskuun 10. päivän tienoilla oli vähintään 4 000”. Punakaartilaiden tai muuten epäilyttävien henkilöiden lisäksi valkoiset olivat vanginneet noin 5 000 venäläistä.³

Valkoinen puoli suhtautui vankeihin ja vangitsemisiin pitkään hyvin sekavasti. Ensinnäkin koko Mannerheimin päämaja oli sodan alussa vielä organisoitumassa, eikä yksimielisyyttä vallinnut siitä, olivatko vangit hallituksen vai armeijan vastuulla. Suojeluskunnilla, joille vangituista huolehtiminen ja heidän kuulustelemisensa käytännössä jäi, ei ollut alkuvaiheessa vankeja koskevaa ohjeistusta. Virallisesti vangit siirtyivät armeijan vastuulle vasta kun Mannerheim, joka oli saanut Vaasan senaatilta hyvinkin laajat oi-

keudet ottaessaan vastaan ylipäällikön tehtävät, ilmoitti maaliskuun lopun päiväkäskysään asian niin olevan.⁴

Nämäkin asiakirjat olivat kuitenkin edelleen loppuun asti hiomattomia ja jättivät huomattavan tulkinnanvaraisuuden oikeudenkäytöstä. Vangittujen kohtelusta asiakirjat kyllä määräisivät, esimerkiksi kuulustelujen suorittamisesta ja vangittujen siirroista, mutta vangitsemisperusteita ei selvennetty. Kuulutuksen mukaan vangita piti esimerkiksi henkilöt, jotka olivat ”vaaraksi meidän sota-toimillemme”. Ihmisiä saatettiin vangita myös ”epäilyksen alaisena”. Kuten Paavolainen tähdentää, ei vaarallisuudelle tai epäilyttävyydelle asiakirjoissa esitetty kunnollista mittapuuta, ja ne oikeastaan vain virallistivat jo vallinneen käytännön vangitsemiskysymyksissä.⁵

Valkoisen Suomen vangiksi ottamat henkilöt olivat muodollisesti tutkintovankeja. Pyrkimyksenä oli kuulustelujen suorittaminen mahdollisimman pian vangitsemisen jälkeen. Useimmiten näissä kuulusteluissa ei sodan aikana pyritty niinkään henkilön syyllisyyden selvittämiseen, vaan pikemminkin hankkimaan tietoja punakaartin suunnitelmista tai esimerkiksi mahdollisista asekatkoista. Säädösten mukaan pidätetyt olisi kuulustelujen jälkeen pitänyt vapauttaa ”ellei raskauttavia asianhaaroja ilmennyt”. Säädestä ei kuitenkaan yleensä noudatettu. Pidätetyt olivat Paavolaisen mukaan potentiaalista kapina-ainesta ja heidät tuli täten pitää vangittuina.⁶

Sodan vielä ollessa toden teolla käynnissä ei Mannerheimin päämajalla eikä senaatil-la ollut mitä ilmeisimmin riittävästi aikaa syventyä vankikysymykseen sen vaatimalla tarkkuudella, mutta kun lopullinen voitto alkoi häämöttää, täytyi valkoisten tehdä vihdoinkin ratkaisunsa vankien kohtelun suhteen. Tampereen valtauksen aikoihin asiaan tartuttiin uudella tarmolla. Antautumista edeltävänä päivänä (4.4.1918) Vaasan lääninhallituksessa pidetyssä kokouksessa olikin jo ryhdytty pohtimaan, ”miten Suomen eduskuntaa ja sen asettamaa hallitusta vastaan paraillaan käymässä olevan kapinan kukistamisessa otettujen ja vastedes ehkä otettavien vankien hoito olisi käytännöllisimmin järjestettävissä”. Kokous päätti esittää eduskunnalle ehdotuksia kapinallisten rankaisemisesta ja tuomitsemisesta. Tästä lähti liikkeelle lainsäädäntötyö, joka johti valtiorikosoikeusjärjestelmän syntyyn.⁷ Laki valtiorikosoikeuksista hyväksyttiin eduskunnassa 29.5.1918. Kapinallisten tuomitsemiseen oli muitakin vaihtoehtoja, mutta valitun erityistuomioistuinten linjan voi katsoa Jukka Kekosen mukaan johtuvan siitä, että heidän ei haluttu pääsevän liian vähällä. Normaalien tuomioistuinten uskottiin antavan liian lieviä tuomioita, eikä pelkästään johtajien tuomitseminen ja rivikaartilaisten vapauttaminen istunut voittajien oikeustajuun sisällissodan jälkimainingeissa.⁸

Samoihin aikoihin myös valkoisen armeijan organisaatiota uudistettiin vastaamaan paremmin uutta tilannetta. Päämajan tutkinto- ja poliisiasiaain kanslia jaettiin kolmeen uuteen osastoon, joista yksi, sotavankilaitos

(SVL), sai päälliköksi entisen Oulun lääninvankilan tirehtöörin V.O. Juveliuksen.⁹

Huhtikuun 22. päivänä Tampereella toimensa aloittaneen Juveliuksen ensimmäisenä tehtävänä oli ”laatia ehdotus vankilain ja vankisiirtolain varustamiseksi johtajilla ja vahtimiehistöllä sekä ohjesääntöjen laatiminen heitä varten, ryhtyä toimenpiteisiin vankilain talouden ja sairashoidon sekä muonituksen järjestämiseksi”.¹⁰ Hän kävi työhönsä tarmokkaasti, ja ensimmäinen ohjesääntöluonnos valmistuikin jo 27.4.1918. Päämaja ei tätä luonnosta kuitenkaan syystä tai toisesta kommentoinut lainkaan, joten Juvelius tyytyi lopulta määräämään tämän ohjesääntönsä toistaiseksi noudatettavaksi. Virallisesti ohjesääntö astui voimaan vasta 14.5.¹¹

Vankien tutkimiseen ja tuomitsemiseen liittyivät myös sotavankilaitoksen vankileirien järjestelytoimet. Vankileirejä kiertänyt ja tarkkaa vankimäärää toimikautensa alussa kartoittanut SVL:n päällikkö Juvelius tuli nopeasti nimittäin tulokseen, että vangit tuli keskittää ”niin harvoin vankileireihin kuin suinkin”. Hän ajatteli tämän hyödyttävän niin vankien vartiointia ja tutkimuksia kuin tuottavan säästöjä. Hänen ensimmäiset luonnoksensa Suomen vankileirien verkostoksi valmistuivat jo toukokuun 12. päivä, mutta niitä jouduttiin korjaamaan koko toukokuun ajan. Samaan aikaan oli kuitenkin aloitettu jo pienempien vankiloiden tyhjennys ja vankien siirto pääleireille, joiksi muodostuivat lopulta Helsingin, Turun, Hämeenlinnan, Viipurin, Tampereen, Riihimäen, Tammisaaren, Lahden ja Lappeenrannan leirit.¹²

Lahden taistelu

Suomen sisällissodan taistelu Lahden kaupungin ja sen ympäristön hallinnasta käytiin punaisen ja valkoisen puolen, pääasiassa saksalaisten, välillä 19.4.–2.5.1918. Sisällissodan loppuun sijoittuvaa taistelua on tarkasteltu kattavasti monissa tutkimuksissa.¹³ Historiantutkija Tuomas Hoppu on viimeisimpänä kirjoittanut Lahden taisteluista teoksessa *Sisällissodan taistelut: kaatunut, kadonnut, teloitettu*.¹⁴ Lahden taistelua edelsi saksalaisten maihinnousut Hangossa 3.4. ja Loviisassa 7.4 ja ne pakottivat punaiset evakuoimaan Länsi-Suomen. Punaisten tavoitteena oli luoda uusi tukialue Itä-Suomeen. Sotilaiden lisäksi evakkoon lähtivät punaisten puolelle kuuluneiden perheet – naiset ja lapset. Evakuoinnit suoritettiin pääasiassa rautateitse ja tavoitteena oli siirtää punaisten perheet Viipuriin ja Pietariin. Operaatiota hankaloitti evakkojen valtava määrä ja saksalaisten uhka katkaista rautatieyhteys Venäjälle, jonka vuoksi monien matka tyssäsi jo ennen Viipuria.¹⁵

Loviisaan 7.4. rantautunut eversti Otto von Brandensteinin johtama saksalaisosasto asetti tavoitteekseen tärkeässä asemassa olevien rautatieyhteyksien katkaisun. Kotkan suunnalla kohdatun vastarinnan vuoksi saksalaiset etenivät Orimattilan kautta 13.4. Uuteenkylään ja Iitin Kausalaan. Punaiset onnistuivat karkottamaan saksalaiset Kausalassa, mutta raskaista taisteluista huolimatta Uusikylä jäi saksalaisten haltuun, mikä tarjoitti junayhteyden katkeamista Viipuriin.¹⁶

Seuraavana päivänä, 14.4., punaiset aloittivat ankaran vastahyökkäyksen Uuteenkylään sekä idästä että lännestä käsin. Punaisten miesylivoima tuotti saksalaisille merkittäviä tappioita ja pakotti von Brandensteinin osaston perääntymään Uudestakylästä 15.4., jolloin punaisten rautatieyhteys Viipuriin saatiin korjattua.¹⁷

Seuraavaksi von Brandenstein sai käskyn vallata Lahden kaupunki. Saksalaiset saavuttivat voiton punaisista 18.4. Pennalan kylän taistelussa. Miesten puutteesta kärsineet Lahden joukot saivat kuitenkin koko ajan enemmän vahvistuksia lännestä, Turun ja Porin seudulta irtautuneista punakaartilaisjoukoista. Taistelu Lahden kaupungista alkoi 19.4.1918 saksalaisten samanaikaisella hyökkäyksellä etelästä ja idästä. Saksalaiset etenivät aluksi punaisen puolen hämmennyksestä johtuen helposti rautatieasemalle saakka. Vaikka punaiset alkoivat tämän jälkeen osoittaa kovempaa vastarintaa, saksalaisten onnistui valloittaa Lahden kaupunki 19.–20.4. käydyissä valtaustaisteluissa. Ilta-päivällä 20.4. Lahteen marssi myös majuri Hans Kalmin johtama Pohjois-Hämeen pataljoona. Vaikka tämä periaatteessa merkitsi valkoisten ja saksalaisten välisen rintaman yhdistymistä, niin todellisuudessa Kalmin joukot eivät osallistuneet merkittävästi Lahden taisteluihin.¹⁸

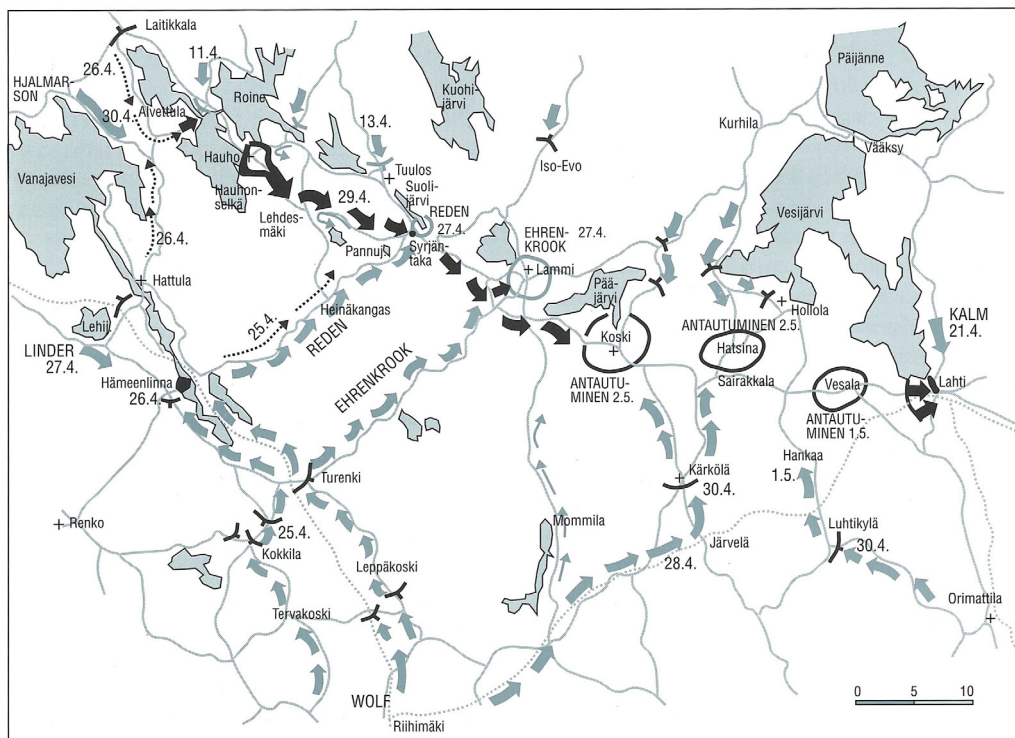
Punaisten perääntyminen Länsi-Suomesta oli yhä kesken saksalaisten vallatessa Lahden kaupungin. Hämeenlinnan suunnalle

Saksalaisten reitti Lahteen 1918. Lähde: Ahto 1993, s. 400.

kasaantuneet punaiset joutuivat jakamaan joukkonsa niin, että osa lähti torjumaan Hangossa maihin noussutta Rüdiger von der Goltzin saksalaisosastoa, joka eteni Helsingin valtauksen jälkeen pohjoiseen vallaten 22.4. Riihimäen. Punaiset yrittivät tukea

Lahden takaisinvaltausta aluksi myös idästä käsin, mutta tästä yrityksestä luovuttiin jo 22.4. jälkeen, jolloin punaisten länsijoukot joutuivat taistelemaan Lahdesta yksin. Takaisinvaltausta yrittäneet punaisten kävivät ankaria taisteluja etenkin Hennalan kasar-

Sodan loppuvaihe Etelä-Hämeessä. Lähde: Ahto 1993, s. 440.

mien ympäristössä 22.–24., jonka lisäksi punaisten kiivas tykkituli syytti paljon tulipaloja Lahdessa. Punaisten sotilaiden lisäksi Lahden edustalle alkoi kertyä paljon pakolaisia. Punaisten menettivät Hämeenlinnan 26., mikä kiihdytti entisestään punaisten kertymistä Lahden edustalle.¹⁹

Uusien lisäjoukkojen turvin ja saarretuksi joutumisen uhan vuoksi punaisten joukot aloittivat viimeisen voimakkaan murtautushyökkäyksen Lahteen 29.4. Kiivaasta yri-

tyksestä ja pienistä saavutuksista huolimatta hyökkäys tyrehtyi jo samana päivänä, jonka vuoksi aloite kääntyi saksalaisille. Saksalaiset pakottivat hyökkäyksillään punaisten pääjoukon Vesalan kylään. Näiden taisteluiden jälkeen punaisten taistelutahto katosi lopullisesti ja heitä alkoi antautua joukoittain saksalaisten vangiksi. Suurin osa Lahdessa olleista punaisista antautui 1.5. ja viimeiset osastot 2.5., jonka jälkeen taistelu Lahdesta päättyi.²⁰

Lahden sotavankileiri

FELLMANNIN PELLON VANKISUMA

Lahden valtauksen yhteydessä hieman alle 800 punaista jäi vangiksi. Lahteen tulleesta Kalmin pataljoonasta irrotettiin taisteluvastuun kantaneen saksalaisen prikaatin komentajan eversti Brandensteinin pyynnöstä joukko näiden vankien vartioimiseksi. Ensimmäisiä vankeja säilytettiin muun muassa Lahden tyttökoululla.²¹ Vankimäärä kasvoi seuraavina viikkoina todella voimakkaasti, ja punaisten läntisten joukkojen antautuminen huhti-toukokuun taitteessa Lahdessa ja sen ympärillä aiheutti sisällissodan ylivoimaisesti suurimman vankisuman.

Tätä vankijoukkoa seulomaan perustettiin Lahteen toukokuun 5. päivänä lahtelaisen liikemiehen K.E. Viljasen johdolla toiminut ”pasifikoimisto”. Toimisto kuulusteli vankeja, luetteli takavarikoitua omaisuutta ja passitti vankeja joko kotipaikalleen tai vankileiriin. Toimisto ei kuitenkaan saanut tehtyä vangeista täsmällistä kirjanpitoa. Näin ollen toukokuun alussa vankina olleiden määrästä ei ole olemassa tarkkaa tietoa.²²

Vankeja oli tässä vaiheessa sijoitettuna ympäri kaupunkia muun muassa koulu- ja teollisuusrakennuksiin, mutta ylivoimaisesti suurin vankijoukko oli Lahdessa Fellmannin pellolla. Kokonaisuudessaan Lahden vankimäärä lieenee punaisten joukkoantautumisen jälkeen ollut 18 000 ja 30 000 väliltä. Arviot vaihtelevat huomattavasti, eikä lähteissä

useinkaan kerrota täsmällisesti, kuinka mainittuihin lukuihin on päästy. Saksalaisten joukkojen komentajan von der Goltzin Saksaan lähettämässä raportissa mainitaan noin 20 000 punavangista. Hennalan vankileirillä myöhemmin yllääärinä toiminut John Henrik Vitali esitti 1.5.1918 kirjoittamassaan kirjeessä Fellmannin pellolle kootun ”luvultaan noin 28 000 henkeä – joukossa tuhansia vaimoja ja lapsia, vieläpä äsken syntyneitäkin”. Von der Goltzin ja Vitalin arvioiden eron voi selittää se, että jälkimmäinen oli ottanut varmuudella arvioonsa mukaan myös pakolaisjoukossa vangitut naiset ja lapset. Pohjois-Hämeen rykmentin 1. pataljoonan komentaja Hans Kalm esittää vuonna 1919 julkaistuissa muistelmissaan hieman korkeamman arvion. Hän mainitsee vankeja olleen ”kauhean paljon, aluksi n. 30,000”.²³ Nykytutkijoista Tuomas Hoppu arvioi vankien määrän samansuuruiseksi Vitalin ja Kalmin kanssa, mutta myös maltillisempia lukuja on esitetty. Sami Suodenjoen mukaan Fellmanin pellolla oli ”jopa yli 20 000 punaista” ja Tauno Tukkinen puolestaan arvioi vankeja olleen noin 18 000.²⁴

Koska kapinallisten tuomitsemisesta oli tehty päätös eikä vankeja näin ollen voitu suuremmassa mittakaavassa vapauttaa, ja koska suuren vankimäärän huoltaminen Fellmannin pellolla oli osoittautunut mahdottomaksi, päätettiin vangit siirtää Hennalan kasarmeihin. Pääosa vangeista oli 3–4 vuorokautta majoitettuna Fellmanin pellolla.

Vankeja Fellmanin pellolla. Työväen Arkisto

Kaikki vangit eivät mahtuneet Hennalan kassarmeihin, joten vankeja ryhdyttiin nopeasti siirtämään Riihimäen, Kouvolan, Santahaminan ja Lappeenrannan leireille. Suurin osa naisista ja lapsista määrättiin lähetettäväksi kotipaikkakunnilleen.²⁵ Marjo Liukkonen on selvittänyt, että Hennalaan olisi kuitenkin jäänyt 289 alle 15-vuotiasta lasta.²⁶

HENNALAN VANKILEIRIN TOIMINTA

Lahten vankileirin toiminta alkoi 2.5.1918, kun ensimmäiset vangit siirrettiin sinne Fellmanin pelloilta. Vankileirin johtajan kirjoittaman leirin toimintakertomuksesta piirty-

vä kuva on, että leirin synty ei ollut tarkan suunnitelman tulosta, vaan pikemminkin pikainen päätös, sillä ulkona useita päiviä olleille vangeille oli ”hankittava jonkinlainen katonsuoja”.²⁷

Lahten vankileiristä muodostui kuitenkin nopeasti tärkeä osa SVL:n johtaja Juveliuksen suunnittelemaa vankileirien verkostoa. Ensimmäisessä suunnitelmassaan 15.5. kaavaili hän Lahteen leiriä noin 5 000 vangille. Tämä suunnitelma hylättiin kuitenkin nopeasti, sillä ylemmältä taholta oli hänelle tullut – suullisesti, siksi antaja ei ole täsmällisesti tiedossa – käsky, jonka mukaan Kymijoen itäpuoliset vankileirit tuli tyhjentää. Itä-Suomeen hän oli kaavaillut suuria vankileirejä Viipuriin,

Kouvolaan, Haminaan ja Lappeenrantaan, yhteensä noin 24 000 vangille.²⁸

Juvelius laati 18.5. suunnitelman näiden vankien sijoittamiseksi muille vankileireille. Lahteen hänen suunnitelmissaan tuli sijoittaa nyt toinen 5 000 vankia entisten päälle. Paavolaisen mukaan nämä suunnitelmat johtuivat luultavasti sodan vaarasta idässä, mutta tilanteen rauhoituttua, ei niitä lopulta toteutettu kovinkaan tarmokkaasti. Lahteen näyttää kuitenkin raporttien valossa vakiintuneen noin 10 000 vangin määrä.²⁹ Lahteen siirrettiin vankeja vähitellen kesän aikana eri puolilta Suomea. Juveliuksen pienten vankileirien tyhjentämiseen liittyvän suunnitelman mukaan Heinolan, Voikkaan ja Kouvolan yhteensä hieman reilu 1 000 vankia siirrettiin Lahteen. Suuremmilta leireiltä ainakin Haminasta tuotiin vankeja Hennalaan, viimeiset elokuussa 1918.³⁰

Lahten vankileiri kuului organisatorisesti sotavankilaitoksen alaisuuteen, mikä puolestaan oli osa Vallattujen alueiden turvaamisosastoa. Samaan organisaatioon kuului myös tärkeänä osana tutkintoasiainjaosto, jonka toimien helpottamiseksi vangit pyrittiin keskittämään muutamille suuremmille leireille, mihin liittyy varsinkin alkukesällä suoritettut jatkuvat vankisiirrot leiriltä toiselle. Koko vankileiriaika tähtäsi kapinallisten tuomitsemiseen valtiorikosoikeudessa.³¹

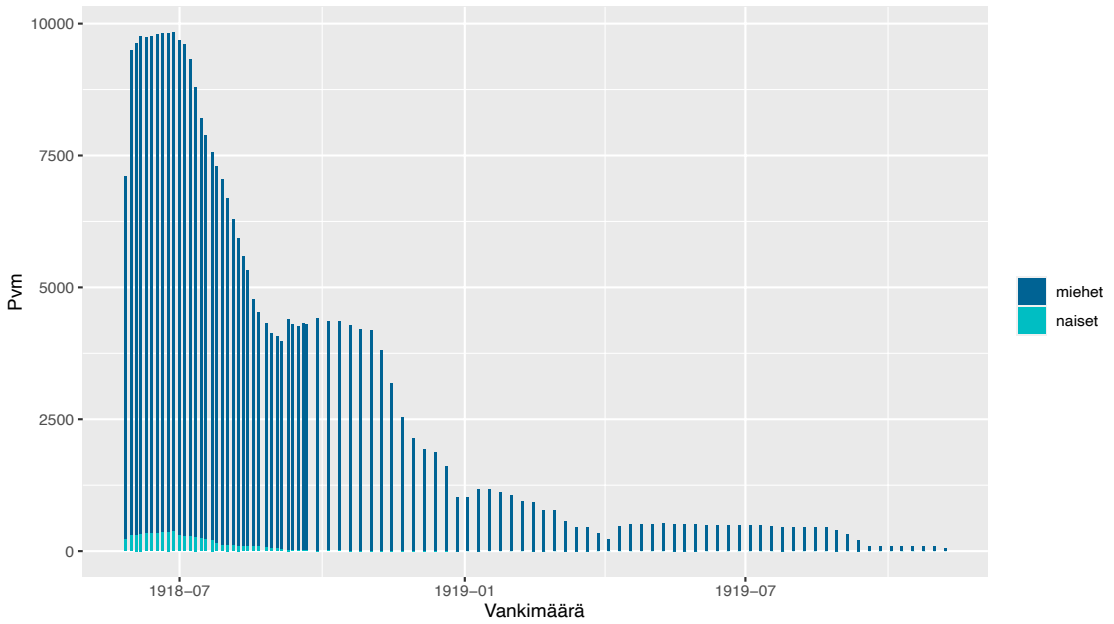
Vaikka valtiorikosoikeuksia ei vielä ollut edes virallisesti hyväksytty eduskunnassa, alkoi Lahden vankileirillä tutkimustyö jo toukokuussa tutkintoasiain päällikön varatuomari Heikki Taulerin johdolla. Leirille perustettiin useita tutkijalautakuntia, joihin kuului juridiikkaa tunteneen puheenjohtajan lisäksi 2–3 maallikkojäsentä. Lautakunnat

kuulustelivat vangit ja luokittelivat heidät kolmeen ryhmään syyllisyyden perustella. Tutkintoasiain päällikkö oli oikeutettu vapauttamaan vankeja kotipaikkakunnilleen oman harkintansa mukaan. Kuulustelut saatiin vankileirin toimintakertomuksen mukaan valmiiksi kesäkuun loppuun mennessä, ja niiden tuloksena noin 2 500 henkilöä vapautettiin kotipaikoilleen odottamaan mahdollista myöhempää oikeuskäsittelyä.³²

Lahden vankileirillä toimi valtiorikosoikeuden osastot 71–76 ja 121–132, yhteensä siis 18 osastoa. Niillä oli käytettävissään kuulusteluaineiston lisäksi suojeluskunnalta hankitut lausunnot ja tutkintoasiain keskusvirastoon koottu suuri todistusaineistokortisto, joka osaltaan hidasti vankien tuomitsemisen aloittamista.³³ Lain antamisesta toukokuun lopulla kului aina heinäkuun 4. päivään asti, kunnes Lahden ensimmäiset valtiorikosoikeuden osastot aloittivat toimintansa. Suurin osa osastoista lopetti toimintansa jo syksyllä 1918, mutta osasto 75. jatkoi toimintaansa vielä vuoden 1919 loppuun asti. Osasto 75 muutettiin aktiivisimman toimintavaiheen jälkeen tilapäiseksi, ja se kokoontui vain silloin, ”kun karkureita ja myöhemmin vangittuja oli syytteeseen asetettu”. Toiminta-aikanaan nämä osastot käsittelivät kaiken kaikkiaan 8 844 vangin jutut.³⁴

Suomen virallisen tilaston mukaan Lahdessa käsitellyistä jutuista yhteensä 868 johti syytteiden hylkäämiseen. Syytteistä vapautuminen ei ollut ainoa keino vapautua, sillä vankeusrangaistukset aina kolmeen vuoteen asti oli mahdollista tuomita ehdollisesti, mitä mahdollisuutta käytettiin laajasti. Puoliviiikkoraporttien pohjalta voidaan selvittää tuomion jälkeen vapautettujen vankien mää-

LAHDEN VANKILEIRIN VANKIMÄÄRÄN KEHITYS

rä. Lahden vankileiriltä vapautui tuomion jälkeen vankeja seuraavasti: heinäkuussa 344, elokuussa 2127, syyskuussa 544 ja lokakuussa 66. Marraskuussa vapautettavien määrä kasvoi 1 234 vankiin, mikä johtuu siitä, että silloin Svinhufvudin tekemän armahduspäätöksen mukaisesti laajennettiin ehdollinen tuomio koskemaan myös neljän vuoden tuomion saaneita. Koska naisten osallisuus sisällissodan taisteluihin oli usein huomattavasti pienempi, saivat he vastaavasti oikeudessa matalampia tuomiota, mikä näkyy naisvankien määrän jyrkempänä laskuna tuomitsemisen alettua. Heinäkuun aikana naisista vapautettiin noin puolet, ja lokakuun alussa oli Hennalassa puoliviikkoraporttien mukaan enää jäljellä kuusi naisvankia.³⁵

Tuomitut vangit joutuivat muodollisesti siviilivankeinhoidon alaisuuteen. Määräys-

ten mukaan olisi ”vapausrangaistukseen tuomittu vanki” tullut lähettää kärsimään rangaistustaan ”asianomaiseen laitokseen”, siis siviilivankilaan. Sotavankilaitoksen leireille lähettämässä ohjeessa kuitenkin jatketaan, että ”kun asianomainen siviilivankeinhoidon kuitenkin ei nykyään kykene vastaanottamaan sitä vankitulvaa, joka on kysymyksessä, täytyy tulla sen vuoksi toimeen siten, että vangit jäävät yhä edelleen kukin asianomaiseen sotilaskivankilaansa”. Nämä vapausrangaistukseen tuomitut oli ”siirrettävät heti kuritushuonevangeiksi ja eristettävät eri rakennukseen, jossa he sitten ovat pidettävät visusti erillään muista vangeista ja varustettuina kahdella takinselkään pitkittäin ommellulla valkoisella 5sm leveällä 30sm pitkällä kangaskaistaleella tunnusmerkkinä siitä, että ovat kuritushuonevankeja”³⁶ Lah-

nessa toimineet valtiorikosoikeuden osastot tuomitsivat toiminta-aikanaan kaiken kaikkiaan 113 syytettyä kuolemanrangaistukseen.³⁷ Armoa valtiorikosylioikeudelta anoneet kuolemanrangaistukseen tuomitut vangit tuli SVL:n johdon mukaan siirtää Iso-Mjölön vankileirille Helsinkiin. Ne, jotka eivät anoneet armoa, tuli ampua heti.³⁸

Vankimäärän kehitys mukailee tarkasti vankien tutkimisen ja tuomitsemisen eri vaiheita. Edellä mainittu naisvankien määrä las-ki nopeasti ja viimeinen nainen poistui Hennalasta joulukuun lopulla 1918. Suurimman joukon muodostaneiden miesvankien määrästä on kuvaajassa nähtävissä selkeästi ensin tutkimisen ja tuomitsemisen aloittaminen ja siitä johtuva vankimäärän lasku. Edellä mainittu kuulustelujen jälkeinen vapautuminen ei näy kuvaajassa, sillä samaan aikaan leirille tuli myös uusia vankeja. Kuulustelujen jälkeisistä vapautuksista luultavasti monet myös ajoittuivat toukokuulle, ja puoliviikkoraportteja on saatavilla vain toukokuun 27. päivästä alkaen. Toukokuun lopun ja kesäkuun alun välillä kuulustelujen pohjalta vapautui yhteensä 414 vankia.³⁹

Syyskuun 15. päivänä 1918 Lahden sotavankileiri siirtyi vankeinhoitohallituksen alaiseksi, ja siitä eteenpäin leirin nimenä oli Lahden pakkotyölaitos.⁴⁰ Tässä vaiheessa vankimäärä oli noin 4 300. Armahduspäätös laski määrää huomattavasti. Joulukuun alussa Lahdessa oli enää hieman alle 2 000 vankia, ja määrä puolittui uudelleen vuoden vaihteen tienoilla. Helmikuussa alkoi leirin järjestelmällinen tyhjentäminen määräyksellä siirtää 150 vankia Riihimäelle. Vankimäärä nousi vielä hetkellisesti, kun Viipurin lakkautetulta leiriltä oli tuotu pienenkö määrä van-

keja Lahteen, mutta huhtikuun 24. päivä vankeinhoitohallituksen johdon mukaan leirin ”sinänsä katsotaan lopettaneen toimintansa”, ja useimmat toimihenkilöt, mukaan lukien leirin johtaja ja vartiopäällikkö, irtisanottiin tehtävistään. Vankileirin taloudenhoitaja Nybergin vastuulle jäi ”loppuselvitysten suorittaminen”. Kesäkuun 12. päivänä määrättiin siirtämään Lahden tuomitsemattomat vangit Hämeenlinnan lääninvankilaan, mutta siirto tapahtui hitaasti. Vasta marraskuussa viimeinen vanki, iittiläinen Toivo Aaltonen, siirrettiin Hämeenlinnan lääninvankilaan.⁴¹

VARTIOINTI

Lahden valtauksen jälkeen kaupunkiin jäi saksalaisten joukkojen lisäksi Kalmin Pohjois-Hämeen rykmentin 1. pataljoonasta irrotetut komppania ja ratsuväenosasto. Nämä ylioppilas Sigellin johdolla toimineet suomalaiset joukot saivat kaupungin komentajaksi määrätyn Artturi Käryn mukaan tehtäväkseen vastata ”750 vangin vartioimisesta, kaupungin vartiovahdinpidosta ja punaisista puhdistamisesta”. Sigell joukkoineen toimi ilmeisesti kaupungin vahtipäälliköksi määrätyn E. Johanssonin alaisuudessa.⁴²

Vankimäärän räjähtäessä toukokuun alussa vankien vartioinnista vastannut Sigell ilmoitti, että ei pärjää pienehköllä miesmäärällään varsinkin, kun oli havainnut vankien keskuudessa jopa kapinaliikettä. Marko Tikan mukaan Lahden sotilaspiirin päällikkö ja Lahden kaupunginkomendantti pohtivat pyytävänsä apua saksalaisilta vartioinnissa, mutta mitä ilmeisimmin päätyivät pyytämään apua Heinolassa reservissä olleelta

majuri Kalmilta, joka ilmestyikin joukkoi-
neen Lahden vankileirille toukokuun alku-
päivinä.⁴³ Kalmin joukkojen varsinaisesta
vartiotoiminnasta ei ole säilynyt tietoa, mutta
päättellen teloitusten määrästä hänen joukko-
jensa Lahdessa olon aikana, voi kurin olettaa
olleen ankaraa.

Kalm pataljoonineen määrättiin Hämeen-
linnaan ja toukokuun 20. päivästä eteenpäin
vartioinnista vastasi Etelä-Savon rykmentti.
Rykmentin toiminnasta on säilynyt hyvä päi-
väkirja, josta muodostuu melko kattava kuva
vartioiden toiminnasta Hennalassa keväällä
ja kesällä 1918.⁴⁴

Vartijoiden tuli noudattaa SVL:n päällikön
huhtikuun lopulla 1918 laatimaa Suomen so-
tilasvankiloiden väliaikaista ohjesääntöä. Sen
mukaan vankien oli osoitettava vartijoille
”ehdotonta kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta”,
ja ohjesääntö antoi kurin ylläpitoon hyvin
voimakkaat välineet. Jotakuinkin ymmär-
rettävää on, että karkaamistapauksissa tuli
pakenijaa kohti ampua, mutta ohjesääntö
salli ampumisen myös ”vangin tehdessä vas-
tarintaa laillisia käskyjä vastaan”.⁴⁵

Ohjesääntö näkyy otetun melko kirjai-
mellisesti huomioon Lahden vankileirillä, ja
Etelä-Savon rykmentin vartiopäiväkirja tou-
kokuun lopulta 1918 on täynnä mitä vähäpä-
toisimmista syistä ammuttuja vankeja. Nämä
vankileirin sisällä sattuneet ampumistapauk-
set ovat paljolti ns. kurinpidollisia ampumisia.
Kenttäoikeuksien toiminta lienee lakannut
enimmäksä määrin toukokuun loppupuolella,
mutta vankeja ammuttiin pienistäkin vanki-
leireillä tehdyistä rikkeistä. Ammutuksi saat-
toi joutua karkausyritysten lisäksi esimerkiksi
”ruokalipun väärentämisestä”, yrityksestä yli-
määräisen ”puuroannoksen kähveltämiseen”

tai toisen vangin kanssa ”tappelemisesta kiel-
lostä huolimatta”. Vartiopäiväkirjasta löytyy
merkintä myös yhdestä joukkoteloituksesta.
Päiväkirjamerkinnän mukaan toukokuun 23.
ja 24. päivän välisenä yönä vankikasarmista
ammuttiin vartijaa kohden. Rangaistus seu-
raavana päivänä oli kova. Kaikki kasarmin
vangit ammuttiin. Ampuminen perustui niin
vähäiseen tutkimukseen, että kaikkien van-
kien nimiä tai vankinumeroita ei edes selvitet-
ty. Kaikkiaan 18 ammutusta seitsemän päätyi
hautaan tuntemattomina.⁴⁶

Kaikki päiväkirjaan merkityt ampumiset
eivät liittyneet vankien selkeisiin rikkomuk-
siin, vaan olivat enemmän puhdistuksen
luonteisia. Esimerkiksi ”punakaartin komi-
saari” K. R. Holmroos ammuttiin 21.5. sen
vuoksi, että muonituspäällikkö ”katsoi hänet
vaaralliseksi olemaan vankien seassa”.⁴⁷

Vartijoiden liiallinen väkivaltaisuus nähtiin
ongelmana leirin johdossa, ja Paavolaisen mu-
kaan asiaan puututtiin melko nopeasti. Paa-
volainen esittää, että ”kurituksen” takana ei
ollut leirin virka- ja palveluskunta vaan varti-
osotilaat, jotka toimivat komentajansa, jääkä-
riluutnantti Woldemar Weselovin antamien
ohjeiden mukaisesti. Vankileirin päällikkö
Karl Emil Viljanen yritti vastustaa tätä menet-
telyä, mutta joutui siviilitaustaisena henkilönä
arvovaltakonfliktiin sotilaspäällystön kanssa.
Vankileirin johdon toimilla oli kuitenkin vai-
kutusta. Kesäkuun alkuun tultaessa ruokavar-
kauksista ei enää ammuttu – siitä eteenpäin
niistä sai raipparangaistuksen.⁴⁸

Vankien vartiointi uudelleenorganisointiin
elokuussa 1918. Siitä eteenpäin vastuu var-
tioinnista oli erillisellä vartiopataljoonalla,
joka alussa muodostettiin suoraan entisistä
Etelä-Savon rykmentin sotilaista. Samalla

kuri vartijoiden keskuudessa oli höltynyt melko nopeasti. Kesän loppua kohti aineistosta löytyy enenevässä määrin valituksia vartijoiden huonosta käytöksestä. Elokuussa vartiopataljoonan päällikkö raportoi leirin johdolle, että vartijat ”perin usein ovat tehneet itsensä syypäiksi vankien kanssa juttelemiseen ja muihin laiminlyönteihin”. Lahden vankileirin muututtua syyskuun puolivälissä Lahden pakkotyölaitokseksi siirryttiin Lahdessa palkattuihin vartijoihin. Vanhalle sotilasvartijakunnallekin tarjottiin mahdollisuus hakea uusiin tehtäviin.⁴⁹

VANKIEN MAJOITUS JA RUOKINTA

Vankien asuttamisesta Hennalan kasarmeihin ei arkistoaineistosta löytynyt kovin täsmällisiä tietoja. Vankileirin johtajan toimintakertomuksessa leirialuetta kuvaillaan vain yleisesti. Kertomuksen mukaan Lahden sotavankileiri oli alueeltaan jopa 51 hehtaarin kokoinen alue, ja leirin johdon mukaan niin mukava, että se vaikutti ”sellaisenaan jotenkin miellyttävästi vieraaseen”.⁵⁰ Tämä alue oli kertomuksen mukaan piikkilangalla ympäröity, ja sen lisäksi ne rakennukset, joissa vankeja säilytettiin, olivat ”kaksinkertaisella aidalla varustetut”.⁵¹

Tuija Wetterstrand on tehnyt hyvän selvityksen kasarmien käytöstä teoksessaan *Hennalan helveti*. Arkistolähteistä hän on käyttänyt ainoastaan kasvatusosaston päiväkirjoja, muuten hän on tukeutunut Hennala-opas Seppo Toivosen tiedonantoihin ja muistitietoon.⁵²

Hennalan pohjoispäästä, silloisesta pääportista sisään tultaessa (nykyisen Kasarmi-

kadun suunnalta), oli ensimmäisenä vastassa johtajan mukaan suora tie, jonka molemmin puolin oli ”kolmikerrokiset kasarmirakennukset, jotka luultavasti ovat aiotut [sic] [venäläisen] päällystön asunnoiksi”⁵³ Wetterstrandin mukaan näistä kaikkiaan kuudesta kasarmista viisi oli ainakin jonkin aikaa vankikäytössä. Ensimmäinen rakennus alueelle tullessa oikealla oli kasarmi 2, ja siellä toimi leirin toimisto, jonne myös pakettilähettykset tulivat.⁵⁴

Vankikäytössä olleilla kasarmeilla oli kaikilla hieman toisistaan poikkeavia käyttötarkeituuksia. Sotavankileireillä vankeja pyrittiin alusta alkaen luokittelemaan sukupuolen, kuulusteluissa arvioitun vaarallisuuden ja lopulta valtiorikosoikeudessa annetun tuomionkin mukaan.⁵⁵ Vankileirin johto mainitsee raportissaan, että elokuussa 1918 oli tuomitsemattomat vangit saatu vihdoin eroteltua tuomituista, mutta tämän lisäksi näistä majoituksen luokituksen tai tuomion mukaisista säännöistä ei ole löytynyt täsmällisiä tietoja. Jotain voidaan kuitenkin sanoa. Kansliaa vastapäätä ollut kasarmi 1 toimi syksystä 1918 eteenpäin majoituspaikkana elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomituille sekä kuolemantuomionsa täytäntöönpanoa odottaville vangeille.⁵⁶

Ymmärrettävästi sairaita vankeja pyrittiin myös erottamaan terveistä. Kaikki eivät mahduneet leirin sairaalaan. Se sijaitsi rakennuksessa, jonka pitkä sivu kulkee tien suuntaisesti nykyisen Hennalankadun kupeessa ja joka on aivan Lahden pääpoliisiaseman vieressä. Sijoja sairaille oli ainakin kasarmeissa 4, 30, 24 ja ilmeisesti myös kasarmissa 5.

Naiset oli sijoitettu kahteen kasarmiin Hennalan alueella. Toinen oli kasarmi 30, joka

Hennalan vankileirin vankeja. Kuva: Hans Tröbst (Wikimedia Commons)

sijaitsi jotakuinkin nykyisen poliisiaseman kohdalla, ja toinen kasarmi 22. Kasarmi 22 ei ollut pelkästään naisten käytössä, vaan siellä toimi myös leirin päävahti. Sen ylempi kerros oli varattu miesten käyttöön. Kesän aikana kasarmille 22 tuotiin kuolemantuomion saaneet miehet. Miehiä oli sijoitettuna Hennalan pohjoispäädyn kasarmeihin 1, 3, 4 ja 6. Myös kasarmi 5 oli heinäkuussa Wetterstrandin mukaan luultavasti vankikäytössä.⁵⁷ Rakennusten käyttötarkoitukset muuttuivat kesän kuluessa, kun pienenevälle vankijoukolle ei enää tarvittu yhtä suuria majoitustiloja.

Toimintakertomuksen kuvaukset eroavat hieman edellä mainituista, mutta Wetterstrandin selvitystä täytynee pitää varmimpana lähteenä, sillä toimintakertomuksen

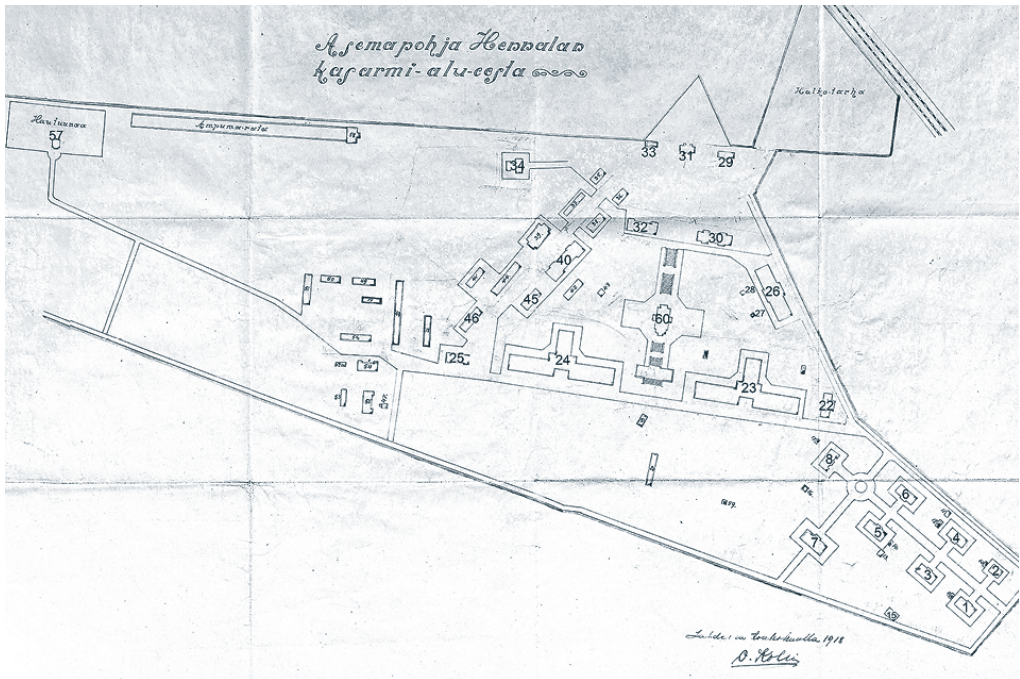
leiriympäristöä koskeva osuus on pituudeltaan sivun mittainen, eikä muutenkaan kovin täsmällinen. Tästäkin pituudesta puolet kuluu vielä leirin alueella suoritettavan mahdollisen viljelytoiminnan pohtimiseen.⁵⁸

Vaikka toimintakertomus maalaakin leirin alueesta melko myönteisen kuvan, ei vankien majoitusoloja voi kuvata hyviksi. Vallattujen alueiden turvaamisosaston tarkastuskäynniltään tekemä raportti kertoo karuista oloista, joissa vangit kasarmeissaan elivät. Sen mukaan vankien asuintilat olivat hyvin ahtaat, ja järjestys ja siisteys olivat huonolla tasolla. Vangeilla ei myöskään ilmeisesti ollut riittävästi makuulavitsoita, sillä niitä kehoitettiin hankkimaan lisää. Hyvänä puolena tarkistusraportti mainitsee sen, että kuhunkin vanki-

kasarmiin oli johdettu oma vesijohto, mutta toisaalta ihmeteltiin, ettei siitä huolimatta ollut siivousta ja vuodevaatteiden pesua saatu järjestettyä riittävälle tolalle. Kasarmeissa oli tietysti myös syöpäläisiä ja Lahden vankileirin käskettiin ryhtyä toimenpiteisiin niiden poistamiseksi.⁵⁹

Myös leirin ulkotilat saivat kritiikkiä tarkastusryhmältä. Saviselle maalle rakennettujen kasarmien ympäristö muuttui sateiden jälkeen vaikeakulkuseksi, pihamaat olivat lakaisematta ja olipa joillain pihalla jopa ”suuri tunkio- ja rikkaläjä”. Tarkastusryhmä kiinnitti myös huomiota siihen, että vangit eivät Lahdessa päässeet riittävästi ulos kasarmeistaan.⁶⁰

Kun hygieniolot olivat kuvatun kaltaiset, on selvää, että sairaudet levisivät vankien keskuudessa. Puoliviikkoraporttien pohjalta voi tarkastella Hennalan tautitilanteen kehitystä, ja tilastoista selviää, että puoliviikoittain leirillä sairastui enemmän kuin joka sadas vanki. Voi myös olettaa, että ne sairaudet, jotka päätyivät tilastoihin, eivät olleet kaikkein lievimpiä. Ahtaat ja epähygieniset majoitustilat lisäsivät tautimäärää vankileirillä, mikä näkyy kuvaajasta melko selvästi. Kesäkuussa keskimäärin 0,44 prosenttia leirin vangeista sairastui raporttikauden aikana, kun taas syyskuussa keskimäärin jopa 1,37 prosenttia vangeista sairastui vastaavalla jaksolla.⁶¹

Hennalan vankileirin asemapiirros. Piirros ei ole pohjoissuunnassa, vaan pohjoinen on kuvassa jotakuinkin oikealla. KA, SVL. Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Hennalan kasarmialueen piirustukset ja asemaakaavat. 1918–1919. I 1

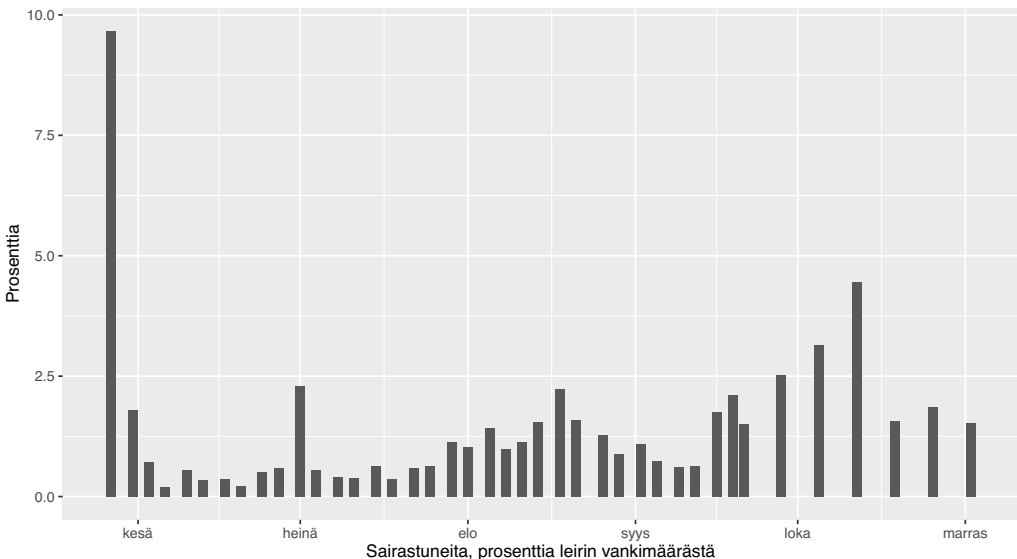
Vähintään yhtä tärkeä vankien selviytymisen kannalta oli ravintotilanne leirillä, ja SVL tarkkailikin vankileirien ravintotilannetta vaatimalla leirejä raportoimaan vangeille jaetun ruoan määrästä kalorianvoinen. Lahden vankileiriltä on ravintotilannetta kuvaavia raportteja saatavilla kesäkuun 9. päivästä alkaen.

Raporttien sisältö ei kuitenkaan ole miellyttävää luettavaa; vankien ruokinta Hengonalassa oli huonolla tolalla lähes koko kesän ajan. Vasta elokuussa alkoivat ravintomäärät lähennellä aikuiselle ihmiselle riittäviä tasoja kalorimäärillä laskettuna. Lahden vankileirillä kirjoitetut muonitusraportit maalaavat synkän kuvan ruoan määrästä. Pienimmillään kesäkuun 24. päivänä vankia kohden jaettu ruoka-annos oli kalorimäärältään niinkin pieni kuin 861 kaloria. Raportin mu-

kaan silloin 10 085 vangille jaettiin seuraava päiväännos: ”leipää 100 gr, jauhoja 20 gr, si-lakkaa 250 gr, silliä 200 gr”.⁶² Työssäkäyvät vangit saivat jatkuvasti hieman suurempia annoksia, mutta heidänkin annoksensa olivat läpi kesän riittämättömiä työn ollessa usein myös fyysisesti kuormittavaa.

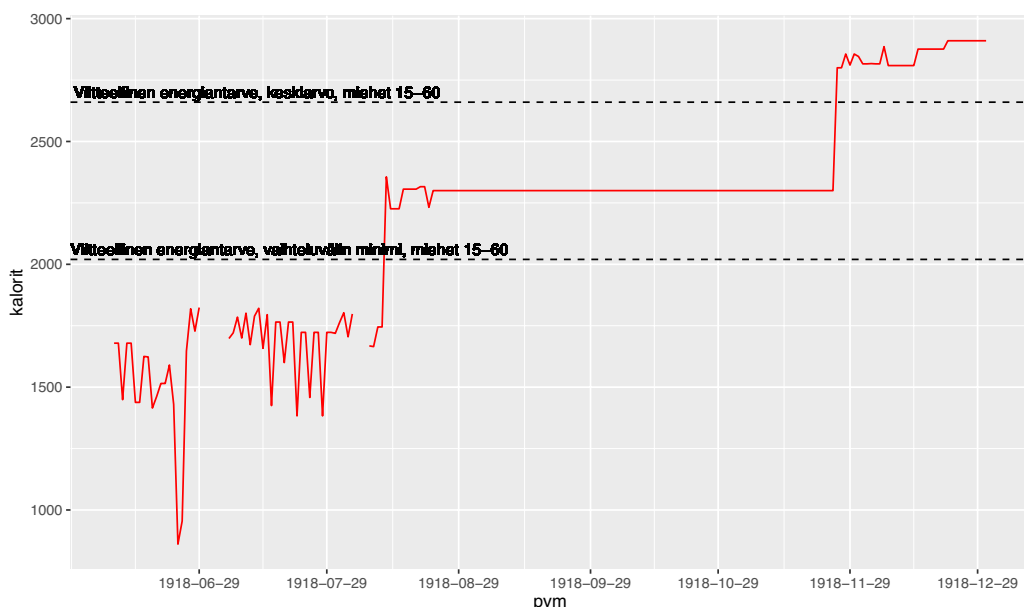
Raportit eivät ole ongelmaton lähde ravintotilanteen selvittämiseen. Sotavankileirien virkailijoilla oli mahdollisesti syynsä kaunistella tilannetta, ja sellaista myös nähtävästi tapahtui. Lahden vankileirillä lääkärinä toiminut Mauno Vannas kirjoittaa päiväkirjaan muonitusraportista, jossa muun ruoan ohessa oli kirjattuna 200 grammaa makkaraa: ”Kuka on nähnyt esimerkiksi makkaraa jaetun!” Vannas myös kyseenalaistaa Lahden muonitusraporteista kohdan sairaiden vankien ruoasta: ”[lomakkeessa] oli päivittäinen

RAPORTTIJAKSOLLA SAIRASTUNEITA KOKO VANKIMÄÄRÄSTÄ 27.5.1918–2.11.1918

Lähde: KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Puoliviikko- ja viikkoraportit vankien lukumäärästä 1918–1919, Ha 1.

VANKIEN RAPORTOITU PÄIVITTÄINEN KALORIMÄÄRÄ 9.6.–31.12.

Lähde: KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Muonitusraportit 1918

kysymys: Onko voitu antaa lääkärin määräämä muonitus? Ja vastaus oli niin pitkälle kuin ehdin silmätä: On – Totuus on: Ei vielä kertaakaan.”⁶³ Ja vaikka ilmoitetut ruoan määrät olisivat pitäneet paikkansa, on lisäksi todennäköistä, että ruoka ei ollut kaloriarvoltaan lähelläkään laskennallista arvoaan. Paavolainen kuvaa tutkimuksessaan, kuinka ruoka oli usein pilaantunutta tai esimerkiksi suolattu kalliokala väärin valmistettua.

Sen lisäksi, että vankileirin tarjoamat ruokamäärät olivat näin pienet, kielsi SVL pakettien tuonnin vangeille toukokuun loppulla. Tärkeänä motiivina päätökselle oli, että ruoantuonti olisi jakanut vangit kahteen luokkaan, ”sellaisiin, jotka sukulaiset ja tuttavat ruokkivat ja sellaisiin, jotka kruunu ruokkii”.⁶⁴ Kielto luultavasti vain kärjisti

epätasa-arvoa vankien keskuudessa. Niillä vangeilla, joilla oli varaa lahjoa vartijoita tai joiden omaiset asuivat niin lähellä leiriä, että he saattoivat toimittaa paketteja vangitulle, olot olivat selkeästi muita vankeja paremmat.⁶⁵ Kiellon aikana ei omaisistaan kaukana ollut vanki voinut vastaanottaa lisäruokaa, sillä viralliset tiet olivat tukossa. Lahden vankileirin toimintakertomuskin myöntää omaisten ruoantuonnin tärkeyden, kun se taas heinäkuussa sallittiin: ”Suurena apuna ruokinnan puolesta oli se, että omaiset saivat lähettää vangeille ulkoapäin ruokaa. Uskomatonta olikin havaita, miten äärettömän paljon ulkopäin tänne sitä kerääntyi. Hevoskuormittain sitä rautatieasemalta leirille tuotiin, ensin tarkastettavaksi ja sitten jaettavaksi.”⁶⁶

Vankien kuolleisuus

Vankien kuolleisuus voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään: teloituksiin ja vankileirikuolemiin. Teloituksia Lahdessa tapahtui todella paljon keväällä heti Lahden taistelun jälkeen. Kesällä vankeja ammuttiin jonkin verran ns. kurinpidollisista syistä, ja lopulta syksyllä, kun valtiorikosoikeuksien langettamia kuolemantuomioita alettiin panna täytäntöön, kasvoivat teloitusmäärät taas jonkin verran. Vankileirikuolemiksi luetaan tässä selvityksessä kaikki muut vangittujen henkilöiden kuolemat, johtui kuolema mistä syystä tahansa. Vankien kuolleisuus oli heti melko korkealla tasolla, mutta se johtui enimmäkseen haavoittuneina vangeiksi otettujen punakaartilaisien kuolemista. Haavoittuneiden tarkka määrä ei ole tiedossa, mutta se oli varmasti suuri. Lahden ylilääkärinä toiminut J. Vitali mainitsee Hj. von Bonsdorffin 1920-luvun puolivälissä sisällissodan lääkäreille osoittamassa kyselyssä, että ”hoidettavinamme oli siellä yli 800 haavoittunutta”.⁶⁷ Kuten kaikkialla Suomessa, määrällisesti suurin vankileirikuolleisuus ajoittui kesään 1918, kun nälkä ja taudit korjasivat satoaan leirillä. Jonkin verran vankeja kuoli myös vankileiriltä vapauduttuaan terveytensä siellä menettäneinä.

Selvityksessä esitettyt luvut ja laskelmat perustuvat sotasurmatietokannan sekä sisällissodan sotasurmia vuosia tutkineen Tauno Tukkinen tietokannan päivitystä varten Kansallisarkistolle luovuttamaan tutkimus-

aineistoon. Selvitystyön tuloksena kevään 2021 aikana tehtävien tietokantapäivitysten jälkeen Suomen sotasurmat -projektin kokoamat tiedot päivittyvät Lahden osalta merkittävästi. Tietokannan tiedoissa teloitettujen henkilöiden absoluuttinen määrä kasvaa lähes 300:lla. Vankileirikuolemien tiedot puolestaan tarkentuvat merkittävästi. Nyt toteutetun selvityksen perusteella aikaisemmin Sotasurmat-tietokantaan tallennetuista tiedoista 200 surmatun henkilön tiedot todettiin joko virheellisiksi tai niin puutteellisiksi, ettei niitä voida pitää tutkimuksellisesti riittävän luotettavina. Uudemmissa tutkimuksissa ja selvitystyön aikana on myös tunnistettu lähes sama määrä sellaisia kuolintapauksia, joita ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa pystytty selvittämään. Nämä henkilötiedot ja tarkentuneet tiedot tullaan päivittämään tietokantaan.

Aikaisemman Sotasurmat -tietokannan ongelmat johtuvat pääosin siitä, että se oli luonteeltaan lähdetietokanta. Tietokantaan siis kirjattiin se tieto, joka lähteissä luki, ja vuoden 1918 aineistot sisältävät huomattavan määrän virheellistä tietoa. Lähteiden sisältämät virheet päättyivät sellaisinaan tietokantaan. Lahden vankileirin aineistot eivät ole poikkeus tässä suhteessa. Leirin luetteloihin on esimerkiksi kirjattu kuolleiksi monia henkilöitä, vaikka heidät voi mainitun kuolinpäivän jälkeen löytää vielä muista aineistoista. Esimerkiksi turkulainen Frans Nummela on luettelon mukaan kuollut vankileirillä 12.6.,

mutta todellisuudessa hän vapautui leiriltä heinäkuun lopulla valtiorikosoikeuden 126. osaston tuomittua hänet kahden vuoden ehdolliseen kuritushuonerangaistukseen.⁶⁸ Koomisin esimerkki vankileirien tuottamien aineistojen epäluotettavuudesta löytyy samaisesta luettelosta. Heinäkuun 26. päivän 1918 kohdalle on merkitty kuolleeksi lohjalainen Emil Strömberg. Rivin loppuun on kuitenkin merkitty käsittämätön täydennys: ”kuollut uudestaan 16.10.1918”.⁶⁹

Monessa tapauksessa kuolemasta ei ole mitään yksiselitteisiä lähdetietoja, ja usein päätelmä on tehty useamman lähteen perusteella.⁷⁰ Monista vainajista voi olla vain merkintä leirin luettelossa, ja kuolema leirillä tai teloitusjoukon edessä on pitänyt päätellä esimerkiksi siitä, että he eivät ole palanneet kotipaikkakunnalleen ja heidät on lopulta julistettu kuolleiksi. Kuolintapojen virheitä on korjattu myös paljon. Vanhassa tietokannassa on lähteistä kirjattuna tietoja taistelussa kaatumisesta, mutta lopulta vankileiriaineistoista on löytynyt merkintä näiden ihmisten vangitsemisesta. Varsinkin moni Lahden naisuhreista on ymmärretty teloitetuksi tämän päättelyn kautta. On kuitenkin tapauksia, jossa varmuutta kuolintavasta tuskin saadaan. Esimerkiksi Lyydia Vilhelmiina Hellgrenin kohtalona oli Suomen Sosialidemokraatin mukaan teloitus toukokuussa Lahdessa, kun taas rippikirjassa hänet on merkitty kaatuneeksi ympäröyvästi vuoden 1918 aikana paikkaa määrittelemättä.

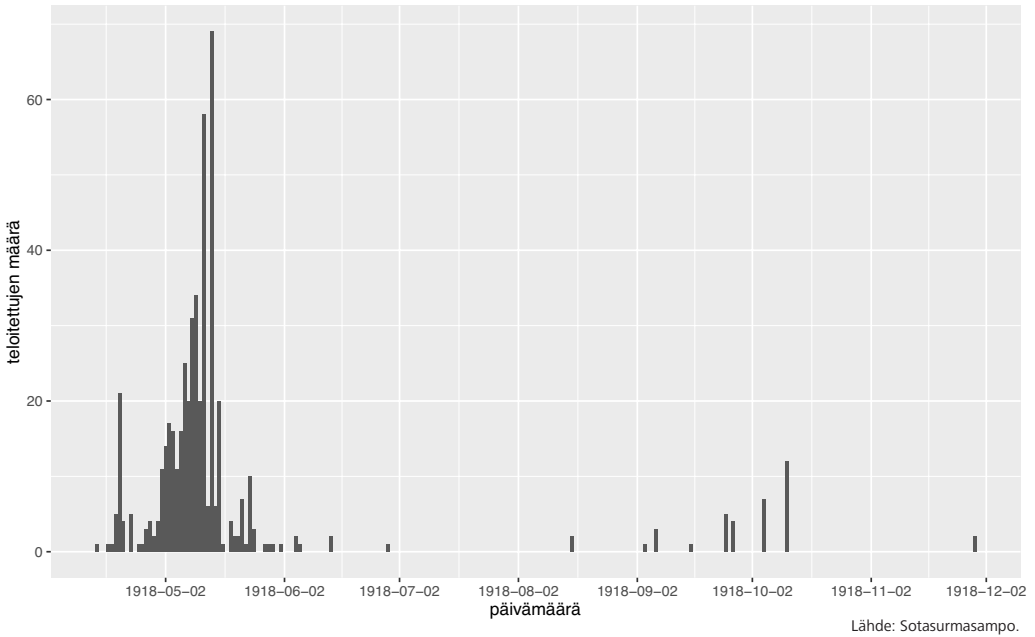
Tässä selvityksessä esitetyt luvut pohjautuvat viimeisimpiin tutkimustietoihin ja tällä hetkellä käytettävissä oleviin arkistoihin. Esimerkiksi Venäjän arkistojen aineistoista saattaa löytyä tarkentavia tietoja.

KENTTÄOIKEUDET JA MUUT AMPUMISET

Lahden alueen teloitukset osuvat suurimmalta osin taisteluiden jälkeiseen sekasortoiseen tilanteeseen. Marko Tikan mukaan punaisiin kohdistuneet rankaisutoimet käynnistyivät jo Lahden kaupungin valtauspäivänä 19.4.1918. Punaisten kuulustelut aloitettiin 20.4. ja kenttäoikeus toimi jo 27.4. alkaen. Ilmeisesti tuomioitakin ruvettiin jakamaan pian, sillä Lahden kaupungin komendantti Artturi Käpy määräsi 29.4., että 24 punaista vankia oli teloitettava.⁷¹

Tikka on selvittänyt, että vankien määrän vuoksi Lahteen täytyi myös kutsua lisää vahvistuksia huolehtimaan vartioinnista. Tällöin paikalle kutsuttiin Pohjois-Hämeen pataljoona, jota johti Majuri Hans Kalm. Hän saapui joukkoineen Lahteen toukokuun ensi päivinä. Saavuttuaan Lahteen Kalm asetti kenttäoikeuden, jonka tuomarina hän itse toimi apunaan adjutanttinsa Helmer Tainio. Tikan mukaan Kalmin kenttäoikeuden istunnoista ei ole säästynyt lainkaan pöytäkirjoja, ja ne olivat luonteeltaan lähinnä nopeita kuulusteluja. On selvää, että Kalmin kenttäoikeus kiihdytti rankaisutoimia Lahdessa. Myös Aapo Roselius on selvittänyt Hans Kalmin joukkojen tekemiä teloituksia Lahdessa ja muualla. Roselius toteaa, että Kalmin joukot tunnettiin erityisen raaoista menettelytavoistaan, jotka eivät vastanneet yleistä käytäntöä valkoisessa armeijassa. Pohjois-Hämeen pataljoonassa vallinneesta ilmapiiristä kertoo esimerkiksi se, että Kalm johti esimerkillään ja osallistui itsekin henkilökohtaisesti vankien teloituksiin. Hänen kerrotaan ampu-neen ainakin punapäällikkö Ali Aaltosen.⁷²

TELOITETTUJEN PÄIVÄKOHTAINEN MÄÄRÄ LAHDESSA 1918

Marko Tikan kenttäoikeuksiin liittyvässä tutkimuksessa arvioidaan, että ensimmäisellä viikolla valtauksen jälkeen oli ammuttu noin kymmenkunta punaista, kun taas 4.5. jo noin 80 punaista. Tikka esittää myös, että ”seuraavina kolmena viikkona ammuttiin Lahdessa ehkä lähes neljäsataa punaista”, jolloin kuukaudessa ammuttujen määrä nousi yli 500 henkilöön.⁷³ Käydessään läpi sisällissodan valkoista terroria Jaakko Paavolainen esittää, että teloituksissa puhuttaessa ”voiton kaikista vei sentään Lahti, jonka alueella ainakin 585 teloitusta on suoritettu”.⁷⁴ Sisällissodan sotasurmia kymmeniä vuosia tutkineen Tauno Tukkisen aineistoilla täydennetyn uuden sotasurmatietokannan mukaan ammuttujen määrä Lahdessa on kuitenkin jopa 745.

Jaakko Paavolaisen mukaan Lahdessa teloitettujen määrää nostaa erityisesti se, että

paikallisen kenttäoikeuden lisäksi teloitustuomioita antoivat kotipaikkakunnilta saapuneet ”rankaisuretkikunnat”. Esimerkiksi Kiukaisten punaisten suuret teloitustappiot johtuvat lähinnä näiden ”lähestystöjen” antamista tuomioista.⁷⁵ Myös Marko Tikka on tehnyt samanlaisen huomion. Kärkölän suojeluskunta oli lähettänyt 14.5.1918 Hennalan vankileirin silloiselle ylipäällikölle, majuri Hans Kalmille, viestin, jossa kehoitettiin saatamaan 10 vankia ”vaarattomiksi yhteiskunnalle”. Tikan mukaan ainakin viisi viestissä mainittua ammuttiin pian sen saapumisen jälkeen.⁷⁶

Läheskään kaikista rankaisuretkikunnista tai kirjallisista teloituspyyntöistä ei ole säilynyt asiakirjoja. Sotasurmat – tietokannasta muodostettavien tilastojen avulla tällaista toimintaa on kuitenkin mahdollista tarkas-

tella. Lahden vankileirin kevään teloituksista nousee selkeästi esiin muutamia päiviä, jolloin siellä on joko vieraillut rankaisuretkikunta tai kirjallista pyyntöä on toteltu.

Kiukainen nousee teloitettujen kotipaikkoja tarkasteltaessa suurimmaksi paikkakunnaksi. Kiukaisista kotoisin olleita vankeja ammuttiin kaikkiaan 71, ja näistä reilusti yli puolet on ammuttu toukokuun puolenvälin tienoilla muutaman päivän aikana. Myös useiden forssalaisten ja mäntsälälaisten teloitukset osuvat samoille päiville. 10.5. ammuttiin 15 mäntsäläistä vankia ja 34 forssalaisen teloitus puolestaan ajoittuu toukokuun 14. päivälle.

Vankien teloitukset ilman tuomiota olivat suuri ongelma koko Suomessa keväällä 1918. Sotavankilaitos pyrki puuttumaan tähän useaan otteeseen. Toukokuun puolivälissä Lahden vankileirin johtaja sai Sysmän piiripäällikön kautta seuraavan, alun perin etapipäällikkö Rudolf Waldenin lähettämän, sähkösanoman: *”Koska olen saanut kuulla että olisi sattunut tapauksia sotavankeja on arkebuseerattu ilmoitan tiedoksenne että selasta ei saa tapahtua. Tieto tästä määräyksestä on teidän viipymättä piirissänne oleville komendanteille ja vankileirien päälliköille toimitettava.”*⁷⁷

Vaatimuksilla teloitusten lopettamisesta ei ollut välitöntä vaikutusta vankien teloitukseen Lahdessa. Teloitettujen määrässä huippu saavutettiin vasta toukokuun loppupuolella, mutta määrät laskivat nopeasti sen jälkeen. Toukokuun viimeisten päivien lukemissa on mukana paljon myös vankileirin sisällä sattuneita ampumistapauksia, ja siitä eteenpäin vankileiriampumiset on laskettava lähes kokonaisuudessaan ns. kurinpidollisiin am-

pumisiin aina syys-lokakuuhun asti, jolloin valtiorikosoikeuksien tuomitsemia kuolemanrangaistuksia alettiin Lahdessa panna täytäntöön.

NAISVANKIEN TELOITUKSET

Sisällissodan suurimmat naisten joukkoteloitukset tapahtuivat Lahdessa toukokuussa 1918. Naisten joukkoteloituksia on tutkittu paljon ja siitä ovat kirjoittaneet muun muassa Marjo Liukkonen ja Tuomas Hoppu.⁷⁸ Hopun mukaan teloitukset alkoivat luultavasti 6.5. ja laajamittaisimmat teloitukset tapahtuivat 8.5. pidettyjen kuulustelujen jälkeen. Muistitiedon mukaan suurin osa teloituksista tehtiin yhden päivän aikana, jolloin teloitettiin 20-30 hengen joukoissa jopa 150 naista. Hopun mukaan todennäköisin päivä useimpien teloitusten ajankohdaksi on 9.5. ja teloituspaijaksi hän arvioi Mustakallion hautausmaan. Pääosa teloitetuista oli kuulunut punakaartiin, mikä usein riitti naiskaartilaisten kohdalla kuolemantuomion perusteeksi, mutta joukossa oli myös muista syistä teloitettuja. Toisaalta läheskään kaikkia punakaartiin kuuluneita naisia ei teloitettu. Hoppu arvioi, että teloituspäätökseen vaikutti muun muassa pidätysluokka (kuinka ”vaaralliseksi” vanki oli luokiteltu), pidätysaika, vangin ikä ja kyky valehdella tai vähätellä osuuttaan sisällissodan tapahtumiin. Hopun mukaan ei tiedetä, kuka antoi teloituspäätökset ja suoritti teloitukset, mutta osa vastuusta lankeaa mitä luultavammin 5.5. Lahteen saapuneelle Hans Kalmin johtamalle Pohjois-Hämeen pataljoonalle.⁷⁹

Lahdessa teloitettujen naisten määrästä on esitetty hyvin vaihtelevia arvioita. Naisten

Teloitettuja naisia keväällä 1918 Lahdessa. Työväen arkisto

kohtaloille melko laajaa julkisuutta tuoneessa Marjo Liukkosen väitöskirjassa on luotu hyvä katsaus eri aikoina esitetyistä arvioista. Suurimman lukeman on esittänyt itse teloitetusjoukkoihin kuulunut Oskari Kauppila vuonna 1918. Hänen mukaansa teloitettujen luku kohosi jopa 800:aan. Toinen aikalainen, Hennalassa myös ollut saksalainen Hans Tröbst arvioi määrän huomattavasti pienemmäksi 180:ksi. Toiseksi korkein arvio on Liukkosen mukaan sosialidemokraattisen puolueen keräämässä ns. terroritilastossa. Sen mukaan Lahdessa olisi ammuttu 600 naista.⁸⁰

Yleisesti tutkimuskirjallisuudessa esitetyt luvut ovat huomattavasti matalampia kuin korkeimmat esitetyt arviot. Vankileiritutkimuksen pioneeri Jaakko Paavolainen arvioi vuonna 1974 naisuhrien määräksi 120, kun taas naisten kohtaloita pro gradussaan tutkinut Juha Alenius saa uhriluvuksi ainoastaan 104. Marjo Liukkonen puolestaan sanoo vuonna 2017 julkaistussa tutkimuksessaan, että Lahdessa olisi ammuttu yhteensä 216 naista.⁸¹

Liukkosen keräämät luettelot Lahdessa ammutuista naisista pohjautuvat paljolti Tauno Tukin jo aikaisemmin julkaisemiin listoihin. Sen sijaan uudet Liukkosen

mainitsemat tapaukset sisältävät virheitä ja epätäsmällisyyksiä. Luetteloissa on esimerkiksi monia muilla paikkakunnilla vuonna 1918 kuolleita, virheellisesti Lahden vankileirillä olleiksi tulkittuja naisia, usein esimerkiksi kortistoista löytyvien samankaltaisten nimien perusteella. Jotkut luettelon uusina surmatapauksina mainitut ovat puolestaan eläneet ainakin valtiorikosoikeuteen asti, mikä myös merkitsee keväisen teloitustuomion tulkinnan olevan väärä.

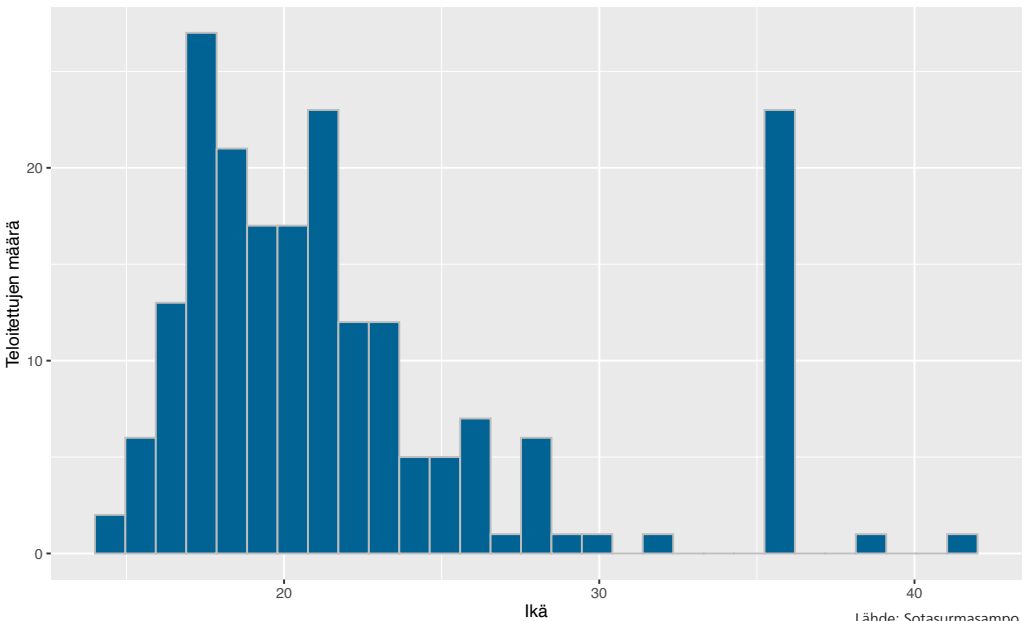
Tässä selvityksessä käytetty luku naisuhreista on 202. Se pohjautuu pääosin Tauno Tukksen keräämiin luetteloihin, mutta myös Suomen sotasurmat -tietokannan tietoja on käytetty. Lahdessa teloitettut naiset olivat hyvin nuoria. Teloitettujen naisten keski-ikä on vain 22 vuotta ja mediaani on 20. Vanhin teloitettu nainen oli 42-vuotias, kun taas nuorin oli tuusulalainen 14-vuotias Naima

Lemmetty Kari. Hänet vangittiin 1.5. ”kiväärisotilaana” Okeroisista ja ammuttiin Lahdessa 10.5.1918. Vertailun vuoksi ammuttujen miesten keski-ikä oli Lahdessa 31 vuotta ja mediaani-ikä 30. Myös vankileirillä kuolneiden miesten ikärakenne on keväällä 1918 teloitettuja naisia huomattavasti vanhempi.

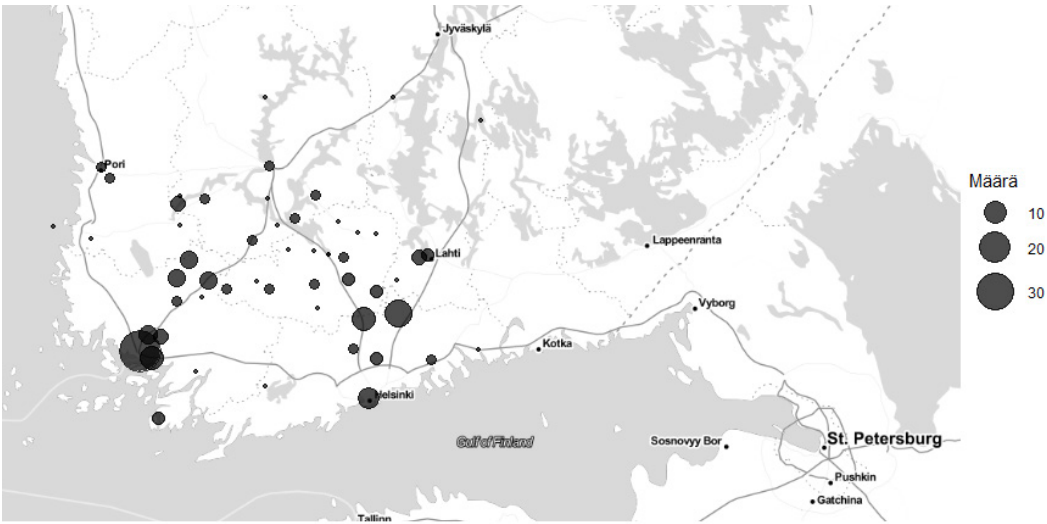
Ymmärrettävästi teloitettut nuoret naiset olivat siviilisäädyltään suurimmaksi osaksi naimattomia. Niillä, joiden siviilisäädytieto tunnetaan, 121 oli naimattomia ja vain viiden on merkitty olleen naimisissa. Ammutuista miehistä naimisissa oli jopa 40 prosenttia. Nuorten naimattomien naisten korostuminen teloitustilastoissa johtunee siitä, että punakaartiin eivät perheelliset naiset herkästi lähteneet. Nuorilla ei vastuu lapsista estänyt sotaan lähtöä.

Naisten teloitustilastoissa korostuvat myös tietyt vainajien kirjoillaolokunnat. Yli vii-

KEVÄÄLLÄ TELOITETTUJEN NAISTEN IKÄJAKAUMA

LAHDESSA TELOITETUT NAISET KIRJOILLOKUNNAN MUKAAN

Lähde: Sotasurmasampo.

dennes (41) kaikista Lahdessa keväällä te-
loitetuista naisista oli kirjolla Turussa. Ai-
van Turun kupeesta Kaarinasta oli kotoisin
11 teloitettua naista, Maariasta 7 ja Liedosta
4. Uhreista siis lähes kolmannes oli Turun lä-
hiseudulta kotoisin. Tauno Tukksen selvitys-
ten pohjalta voi sanoa, että luultavasti nämä
naiset olivat kaikki Turun naiskomppanian
jäseniä. Naiskaarteja oli myös Hyvinkäällä ja
Mäntsälässä, jotka nousevat esiin vainajien

kotipaikkakunnissa. Vaikka teloitetut naiset
olivat pitkälti kotoisin tietyiltä paikkakun-
nilta, rankaisuretkikunnat tuskin olivat te-
loitusten taustalla. Ennemmin syy oli Lahden
paikallisissa tutkijakomissioissa, jotka onnis-
tuivat poimimaan suuresta vankijoukosta
aseelliseen toimintaan osallistuneet naiset.
Aseelliseen toimintaan osallistuminen riitti
naisille teloitustuomion syyksi.

Kirjoillaolokunta	Teloitettujen naisten määrä
Turku	41
Mäntsälä	15
Hyvinkää	11
Kaarina	11
Helsinki	9
Alastaro	7
Maaria	7
Loimaa	6
Oripää	6
Hollola	4

**VALTIORIKOSOIKEUKSIEN
TUOMITSEMAT
KUOLEMANRANGAISTUKSET**

Kevään teloitusten lisäksi Lahden vankileiril-
lä pantiin täytäntöön yhteensä 31 kuoleman-
rangaistusta. Kuten aikaisemmin mainittiin,
tuli kuolemanrangaistukseen tuomitut siir-
tää Helsinkiin, mikäli armoa oli anottu. Iso-
Mjölön vankileirin lakkauttamisen jälkeen
loppukesästä ei tuomittuja siirretty enää Lah-

desta minnekään, vaan tuomiot pantiin siellä täytäntöön.

Ensimmäiset valtiorikosoikeuden tuomitsemat kuolemanrangaistukset pantiin täytäntöön syyskuun 7. päivänä 1918. Silloin henkensä menetti kolme lohjalaista: Johan Alfred Glad, August Viktor Viklund ja Willehad Wirtanen. Teloituspäiviä oli Lahdessa tämän jälkeen vielä neljä: 25.9., 27.9., 5.10. ja 11.10.

Kaikki teloitetut olivat miehiä, mutta sukupuolta lukuun ottamatta valtiorikosoikeuden tuomion perusteella teloitettujen joukko on varsin heterogeeninen. Teloitettujen iät vaihtelivat 20 ja 63 vuoden välillä keski-ikä ollessa 28 vuotta. Joukosta 21 oli naimattomia, 9 naimisissa ja 1 oli leski. Ampuminen suoritettiin Hennalan vanhan ortodoksikapelin seinää vasten.⁸²

VANKILEIRIKUOLLEISUUS

Aikaisempi tutkimus on esittänyt Lahdessa kuolleista hyvin vaihtelevia arvioita. Jaakko Paavolainen esitti vuonna 1974 teoksessa

Suomen kansallinen murhenäytelmä: Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918, että Hennalan vankileirillä kuoli tarkasteluvälillä 4.6.–15.9.1918 yhteensä 879 vankia. Vankien kokonaismäärän ollessa Paavolaisen mukaan tarkastelujaksolla 9 867 leirin kuolleisuudeksi saadaan 8,91 %, joka oli vähemmän kuin vankileireissä keskimäärin (13, 51 %).⁸³

Paavolaisen laskelma, vaikka se päättyikin syyskuun puoliväliin, on auttamatta liian alhainen. Suomen vuosien 1914–1922 sotasurmia selvittäneen hankkeen mukaan Lahden vankileirillä kuoli kaiken kaikkiaan 1 324 vankia, joista sairauksiin ja aliravitsemukseen menehtyi 1 189. Erotukseksi jäävä 135 vainajaa olivat vankileireillä teloitettuja, järjestyksenpidon yhteydessä ammuttuja ja muista määrittelemättömistä syistä kuolleita.⁸⁴

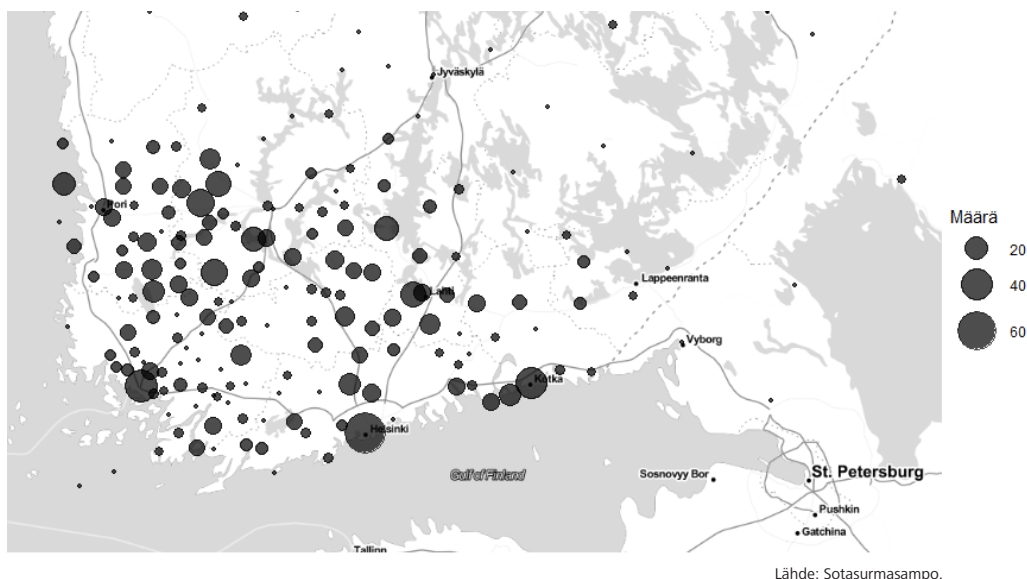
Vankileirikuolleisuudella tarkoitetaan tässä selvityksessä kaikkea muuta vankien kuolleisuutta kuin teloituksia tai kurinpidollisia ampumisia. Näihin muihin syihin Lahden vankileirillä voi sanoa kuolleen 1 167 ihmistä.

KUOLLEIDEN JA TUOMITTUJEN MÄÄRÄT LAHDEN VANKILEIRILTÄ KOKO SEN TOIMINTA-AJALTA

Asuinlääni	Kuolleiden määrä	% kuolleista	% tuomituista	ero
Turun ja Porin lääni	500	42.5	20.4	22.1
Hämeen lääni	288	24.5	27.2	-2.7
Uudenmaan lääni	231	19.6	26.6	-7.0
Viipurin lääni	107	9.1	20.3	-11.2
Mikkelin lääni	23	2.0	4.1	-2.1
Kuopion lääni	13	1.1	0.5	0.6
Vaasan lääni	12	1.0	0.6	0.4
Ahvenanmaa	2	0.2	NA	NA
Oulun lääni	1	0.1	0.2	-0.1

Lähteet: Sotasurmasampo (päivitetty tieto), SVT XXIII

LAHDEN VANKILEIRILLÄ KUOLLEET KIRJOILLAOLOKUNNAN MUKAAN

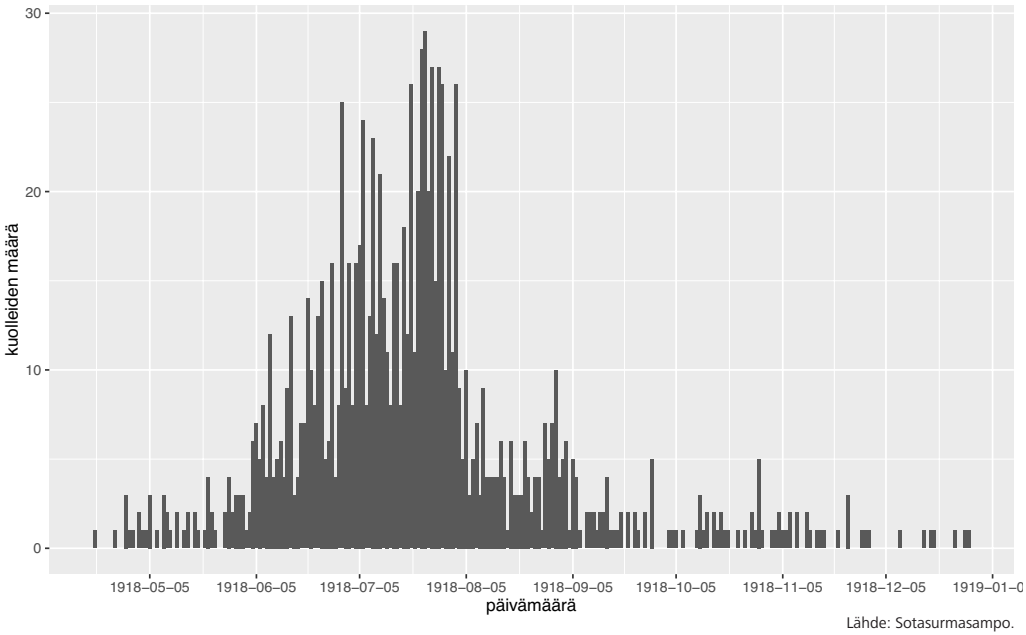
Lahden vankileirillä oli paljon vankeja Turun ja Porin läänistä johtuen paljolti alueen pakolaisten reitin kulkemisesta Lahden läpi. On ymmärrettävää, että Lahden kuolleista myös suuri osa on kotoisin mainitusta läänistä. Kuitenkin tarkasteltaessa kuolleisuuslukua suhteutettuna vankien määrään, jota kunnollisen vankitilaston puutteessa kuvaa valtiorikosoikeudessa tuomittujen vankien läänikohtaiset määrät, nousee Turun ja Porin lääni esiin ylliedustettuna. Lahden vankileirin kuolleisuus jakautuu lääneittäin seuraavasti (vertailukohtana Lahdessa tuomittujen läänijakauma):

Turun ja Porin läänin vainajien kuolleisuus mukailee jotakuinkin muun vankileirin kuolleisuutta. Lahden taistelussa kuolleissa ole vastaavaa ylliedustusta läänin asukkaista eli suuri haavoihinsa kuolleen joukko tuskin toimii selityksenä. Vajavaisesti toteutettu kuolinsyytilastointi ei myöskään tue ajatusta

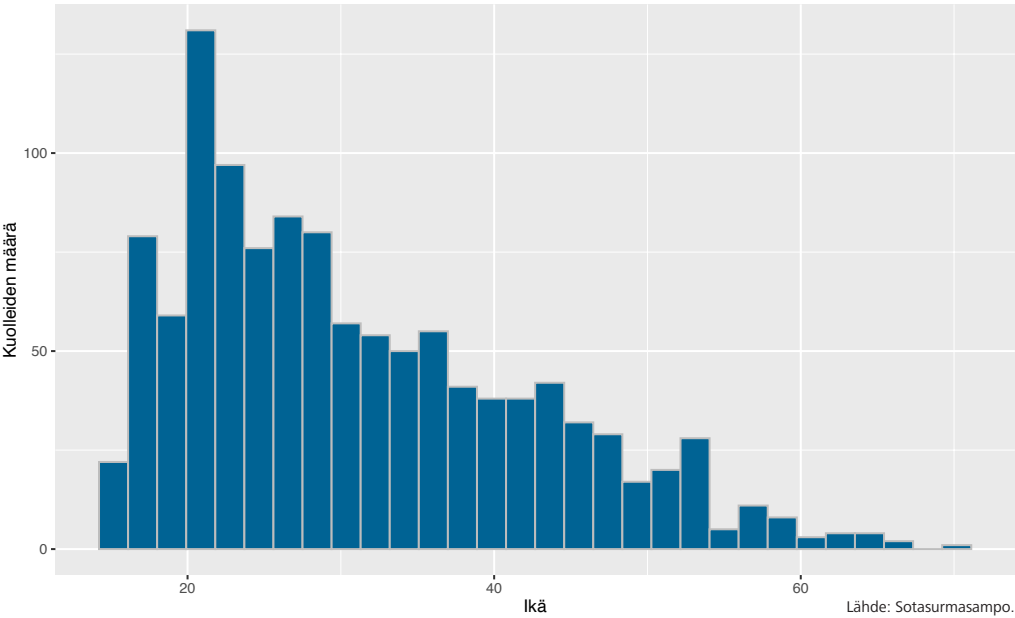
haavoittuneena kuolleista. Ei ole siis täysin selvää, mistä nämä erot johtuvat. Yksi mahdollinen selitys on, että lähempää kotoisin olleet vangit saivat omaisiltaan ruokaa. Tähän viittaa myös Lahden ja Hollolan melko pieni osuus vainajissa, vaikka Lahden punakaarti tietävästi osallistui taisteluihin ja moni sieltä päätyi Lahden leirille. Muistitietokertomuksissa on tästä mainintoja. Lahdessa vankina ollut Lauri Mankki muistelee näin: ”Kolkka, lahtelainen kun oli, sai omaistensa toimesta salateitse ruokaa Hennalaan, useimmiten perunoita ja kauraryynejä”. Samanlainen ilmiö on havaittu myös ainakin Helsingin vankileireillä.⁸⁵

Lahden vankileirin kuolleisuuden huippu ajoittuu heinä-elokuun vaihteeseen 1918. Näinä viikkoina Lahden vankileirin kuolleisuus suhteessa vankilukuun oli jopa yli 2 prosenttia. Tämä selittyy vankileirin ala-arvoisella ruokinnalla. Kuten aikaisemmin todettiin, olivat tarjotut ravintomäärät täysin

LAHDEN VANKILEIRILLÄ KUOLLEIDEN PÄIVÄKOHTAINEN MÄÄRÄ VUONNA 1918

VANKILEIRILLÄ KUOLLEIDEN VANKIEN IKÄJAKAUMA

riittämättömiä aina elokuun puoliväliin asti. Paremmen ravinnon myötä alkoi myös kuolleisuus lopulta laskea. Vuoden 1919 aikana Lahden vankileirillä kuoli enää 17 vankia. Kokonaiskuolleisuus suhteessa korkeimpaan raportoituun vankimäärään oli Lahden vankileirillä 11,8 prosenttia. Vaikka kuolleisuus oli suurta, ei Lahden vankileirin kuolleisuus kuitenkaan ollut pahimpia Suomen vankileireistä. Tammisaarella kuolleisuus lähenteli jopa 30 prosenttia ja Lappeenrannassakin se oli yli 20 prosenttia.

Lahden vankileirikuolleisuudessa oli selkeä ero sukupuolten välillä. Kaikista kuol-

leista naisia oli vain hieman alle prosentti, ja naisvankien kuolleisuus Lahden vankileirillä suhteutettuna korkeimpaan raportoituun naisvankien määrään oli hieman alle 3 prosenttia. Miesten kokonaiskuolleisuus leirillä oli puolestaan jopa 12,3 prosenttia. Jos Lahti oli keväällä ollut erityisen vaarallinen paikka naisille, olivat naisten selviytymismahdollisuudet Hennalassa selkeästi paremmat.

Nuorimmat Lahden vankileirillä kuolleet vangit olivat vain 15-vuotiaita, ja kaiken kaikkiaan leirillä kuoli 43 alle 18-vuotiaasta vankia. Kuolleiden keski-ikä oli 31 vuotta ja vanhin leirillä kuollut oli 70-vuotias.

Hautaus ja muistomerkki

Vankileirin hautaustoimesta ei leiriorganisaatiolta jääneestä arkistoaineistosta saa juurikaan tietoa. Vainajien hautaamisesta ei löydy leirin asiakirjoista minkäänlaista ohjeistusta. Hautaamisesta on mainintoja sisällöltään hieman puutteellisessa Lahden sotavankileirin kuolleiden luettelossa sekä Etelä-Savon Rykmentin vartiopäiväkirjoissa.

Vartiopäiväkirjat kertovat leirin karusta todellisuudesta, ja vankien kuolleisuuden noustua kesällä 1918 täyttyivät päiväkirjat kasarmeista kuolleina löytyneistä vangeista. Vainajista kirjattiin nimi, jos se oli tiedossa, sekä tehtiin lyhyt merkintä: ”ruumis vietiin pois ja haudattiin”. Kasarmeista töihin otetut vangit suorittivat päiväkirjan mukaan hautaustyön.⁸⁶ Tämän enempää merkintöjä esimerkiksi hautojen sijainnista ei päiväkirjaan tehty, vaikka Suomen sotilasvankiloiden ohjesäännön mukaan omaisille piti tarjota mahdollisuus ruumiin noutamiseksi vankilaitoksesta.⁸⁷ Tätä mahdollisuutta ei otettu huomioon Hennalassa vuonna 1918. Asiakirjoista käy ilmi, että Hennalan hautausjärjestelyissä ja hautaamisten toteuttamisessa on ollut epäselvyyksiä. Vankileirin taloudenhoitaja on myös ollut kiinnostunut hautausten käytännön järjestelyistä tiedustelussaan SVL:n intendentuurilta heinäkuussa 1918:

Kun täällä on tähän asti haudattu kuolleet vangit ilman arkkua ja nyt on nostettu kysymys, että heille olisi hankittava arkut saamme tiedustaa onko se välttämätöntä?⁸⁸

Lahden vankileirin kuolleiden luettelon mukaan suurin osa vangeista haudattiin Hennalaan tarkemmin luettelossa määrittelmättömään paikkaan. Lahden vankileirin 1 167 kuolleesta henkilöstä noin tuhannella on kuolleiden luetteloon merkitty tieto hautaamisesta Hennalaan ja hautauspäivästä. Noin 150 vainajalla ei luettelossa ole mitään merkintää hautaamisesta tai merkinnät ovat muulla tavoin epäselvät. On kuitenkin luultavaa, että nämäkin henkilöt on haudattu Hennalan saviseen maahan, sillä luettelossa mainitaan erikseen ne henkilöt, joiden ruumis on toimitettu haudattavaksi muualle. Loppuvuodesta 1918 ja vuoden 1919 aikana vain neljä vainajaa on viety muualle: kaksi Hämeenkoskelle (1918 nimellä Koski HL), yksi Pomarkkuun ja yksi Lemuun.

Vaikka arkistoaineistosta ei löydy täsmällisiä merkintöjä hautapaikasta, on selvää, että vankileirillä kuolleet vangit haudattiin Hennalan kasarmialueen eteläpäässä sijainneen ortodoksikappelin ja sen hautausmaan läheisyyteen. Vuonna 1948, Entisten sotilaiden toverikunnan Lahden kaupunginhallitukselle tekemän aloitteen myötä, Hennalan joukkohauta avattiin ja vainajat siirrettiin noin 1,5 kilometrin päähän yhteishautaan muilta paikoilta tuotujen, pääasiassa teloitettujen, punakaartilaiden jäänteiden kanssa.⁸⁹

Lahden kaupunki ja opetusministeriö pystyttivät yhteishaudan yhteyteen muistomerkkin, ja maa-alue vihittiin hautausmaaksi 15.5.1949. Muistomerkkin suunnitteli lahtelai-

Kuvat Wetterstrand 2019

nen taiteilija Vihtori Ahponen ja Jouko Jokela hyvinkääläisestä Jokelan Kivenveistämöstä.⁹⁰

Hautausmaat ja muistomerkit nousivat keskusteluun vielä vuonna 1953, kun Hennalan joukkohaudan lähellä olleelta tietyömaalta oli Entisten Punakaartilaisten Keskusjärjestölle tulleen tiedon mukaan löytynyt edelleen vainajien luita, joita oli kerätty laatikkoon. Keskusjärjestö oli yhteydessä Hennalan

johtoon, Lahden kaupunkiin ja puolustusministeriin, ja toivoi haudan kunnostamista ja alueelle omaa muistomerkkiä. Niin Lahden kaupunginhallitus kuin puolustusministeri Skogkin hylkäsivät esitetyn anomuksen vedoten jo 1948 tehtyyn siirtoon, jossa ”kaikki tiedossa olevat ruumiit” oli tuolloin siirretty.⁹¹ Ei ole tiedossa, mitä Keskusjärjestön tietoon tulleille vainajien luille tapahtui.

Yhteenveto

Lahden taistelun jäljiltä jäänyt suuri vankimäärä koottiin melko nopeasti Lahteen Hennalan kasarmeille. Moni vapautettiin, mutta Lahden vankileirillä oli enimmillään jopa yli 10 000 vankia. Lahden vankileiri toimi osana Suomen vankileirien verkostoa, ensin sotavankilaitoksen ja myöhemmin vankeinhoitohallituksen alaisuudessa. Tärkeä osa vankileirin toimintaa oli kapinallisten tutkiminen ja tuomitseminen, mikä toimintana puolestaan vaikutti siihen, että suuria määriä ihmisiä pidettiin leireillä mahdottomasta huoltotilanteesta huolimatta. Lahdessa toimi useita valtiorikos oikeuden osastoja, ja ne lopettivat toimintansa suurimmalta osin loppusyksyllä 1918.

Hennalan vangit asuivat venäläisten maailmansodan kynnyksellä rakentamissa kasarmeissa. Asuminen oli ahdasta, ja hygieniaongelmat vaivasivat vankeja läpi koko vankileiriajan. Vankien kannalta vakavinta oli kuitenkin ravinnon puute. Lahden vankileirin ruokahuolto oli surkeaa aina loppukesään 1918 asti, jolloin vankien annokset vasta saavuttivat ehdottoman minimin kalorimäärissä mitattuna.

Näistä syistä kuolleisuus Lahden vankileirillä oli suurta, ja vaikka leiri ei ollut kuolleisuusluvuissamitattuna Suomen synkin leiri, ei leiriä syyttää kuvata vankien muistelmissa Hennalan helvetiksi. Yli joka kymmenes Lahden vanki kuoli vuonna 1918 ja muutkin joutuivat kestämaan olosuhteitaan sietämättömiä oloja sekä väkivaltaista vartiointia.

Kaiken kaikkiaan Lahden vankileirillä kuoli 1 167 ihmistä.

Sisällissodan jälkiselvittelyissä Lahti ja Lahden vankileirin toiminta sen sijaan nousee kyseenalaiseen kunniaan muihin sisällissodan vankileireihin verrattuna. Keväällä Lahden alueella toteutettiin sisällissodan suurimmat joukkoteloitukset. Nopeasti toteutettujen, erittäin puutteellisiin tietoihin perustuvien ja mielivaltaiseksikin kuvattujen kuulusteluiden ja tutkimusten jälkeen henkensä menetti arvioiden mukaan jopa 745 ihmistä. Näistä yli 200 oli nuoria naisia. Tämän lisäksi valtiorikos oikeuksien tuomitsemia kuolemanrangaistuksia pantiin Lahdessa täytäntöön yhteensä 31.

Vaikka vankileirin hautauksista ei ole täsmällistä kirjanpitoa, voidaan pitää selvänä, että Hennalassa kuolleet haudattiin joukkohautaan Hennalan ortodoksikappelin läheisyyteen. Suurin osa teloitetuista ja vankileirillä kuolleet siirrettiin 1940-luvulla yhteiseen joukkohautaan Vähätalon metsään Hennalan kasarmien lähelle, ja paikalle pystytettiin muistomerkki. Nyt päättyvän selvityshankkeen osana toteutetaan Lahden vankileirin uhreille myös virtuaalinen muistomerkki. Tällöin kuolleiden ajantasaiset nimiluettelot on helppoa esittää ja niitä on mahdollista ylläpitää tietojen myöhemmin täydentyessä.

Vaikka selvityksessä esitetäänkin tarkkoja uhrimääriä, on hyvin mahdollista, että tulevaisuuden tutkimuksissa luvut muuttuvat ja vielä löytyy tietolähteitä, jotka eivät ole ol-

leet tämän arkist selvityksen käytettävissä. Hyvä esimerkki tästä on, että tietokirjailija Tauno Tukkinen löysi viimeisimmät uudet tiedot Lahdessa kuolleista punavangeista tämän selvityksen kirjoittamisen aikoihin huhtikuussa 2021. Tämän arkist selvityksen myötä noin 400 Lahden vankileirillä olleen tai siellä menehtyneen henkilön tiedot päivittyivät Kansallisarkiston ylläpitämän tietokannan tietoihin. Kansallisarkiston hallinnoima Sotasurmasampo-tietokanta on erinomainen ratkaisu sisällissotatiedon ylläpitoon, ja sen päivittäminen on erittäin tärkeää ajantasaisen tutkimustiedon tarjoa-

miseksi niin tutkijoille kuin tavallisille kansalaisillekin.

Kansallisarkistolla parhaillaan käynnissä oleva Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -tutkimushanke voi myös tarjota lisätietoa sisällissodan tapahtumiin liittyen. Venäjältä saatavassa arkistoaineistossa voi olla tietoa sisällissodan uhrien kohtaloista tai vaihtoehtoisesti sisällissodassa kuolleiksi luultuja henkilöitä voi hyvinkin löytyä Venäjältä saatavista henkilöluetteloista. Luetteloita verrataan järjestelmällisesti Sotasurmasampon tietoihin, ja vertailun pohjalta Sotasurmasampon tehdään tarvittavat päivitykset.

Lähteet ja kirjallisuus

PAINAMATTOMAT ALKUPERÄISLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Sotavankilaitoksen arkisto (SVL)

Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen arkisto

Valtiorikosylioikeuden ja valtiorikosoikeuksien arkisto

Etelä-Savon rykmentti

Hjalmar von Bonsdorffin kokoelma

Kansan Arkisto

Entisten Punakaartilaisten Keskusjärjestö

KIRJALLISUUS

Ahto, Sampo. ”Sotaretkillä” teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920: 2, Taistelu vallasta* toimittanut

Ohto Manninen, ja Sampo Ahto. Helsinki: Valtionarkisto/Painatuskeskus, 1993

Halila, Aimo. *Lahden historia*. Lahti: Lahden kaupunki, 1958.

Hoppu, Tuomas. *Sisällissodan naiskaartit: suomalaisnaiset aseissa 1918* Helsinki: Gummerus, 2017.

Hoppu, Tuomas, Jarmo Nieminen ja Tauno Tukkinen. *Sisällissodan taistelut: kaatunut, kadonnut, teloitettu*. Helsinki: Gummerus, 2018.

Jokipii, Ilkka. *Vangit ja vangitsijat: Helsingin vankileirien toiminta ja vankien selviytyminen vankileireillä*. Helsingin yliopisto, Pro gradu 2016

Kalm, Hans. *Kalmin pataljoona Suomen vapaussodassa*. Helsinki: Ahjo, 1919.

Lappalainen, Jussi T. *Punakaartin Sota: 2*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1981.

Liukkonen, Marjo. *Hennalan naismurhat 1918*. Tampere: Vastapaino, 2018.

Paavolainen Jaakko. *Vankileirit Suomessa 1918*. Helsinki: Tammi, 1971.

Paavolainen, Jaakko. *Suomen kansallinen murhenäytelmä: Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918*. Helsinki: Tammi, 1974.

Pekkalainen, Tuulikki, ja Seppo Rustanius. *Punavankileirit 1918: Suomalainen murhenäytelmä*. Helsinki: Tammi, 2007.

Roselius, Aapo. *Teloittajien jäljillä: Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa*. Helsinki: Tammi, 2007.

Suomen virallinen tilasto (SVT). XXIII. Oikeustilasto 32. Tilastollinen tutkimus 1918 vuoden valtiorikollisista. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino 1923

Tikka, Marko. *Kenttäoikeudet*

Tukkinen, Tauno. *Naiskapinallisten teloitukset Lahdessa 1918*. Karjalohja: TT 2007

Vannas, Mauno. *Silmä silmästä*. Lehtiä lääkärin sotapäiväkirjasta 28.1.-8.9.1918. Porvoo: WSOY 1964

Wetterstrand, Tuija: *Hennalan helvetti*. Kasvatustyötä Hennalan kasarmeissa 1918. Helsinki: SKS 2019

Viitteet

- 1 Sotasurmasampo on uusilla tiedoilla päivitetty ja teknisesti nykyaikaistettu versio Suomen sotasurmat 1914-1922 -tietokannasta. Alkuperäinen tietokanta oli osa valtioneuvoston rahoittamasta vuosina 1999-2003 toteutetusta Suomen sisällissotaa käsittelevästä tutkimushankkeesta.
- 2 Kekkonen 1991, s. 15.
- 3 Paavolainen 1971, s. 27, 30.
- 4 Kekkonen 1991, s. 16.
- 5 Paavolainen 1971, s. 21-24.
- 6 Paavolainen 1971, s. 34-37; Kekkonen 1991, s. 20.
- 7 Vihonen 1977, s. 23-24.
- 8 Kekkonen, Jukka. <http://web.archive.org/web/20120414190923/http://www.vhkk.fi/ukh/9321.htm> [luettu 4.9.2020]
- 9 Paavolainen 1971, s. 87-88.
- 10 Paavolainen 1971, s. 100 tai Ylipäällikön päiväkäsky 20.4.1918 (tarkista alkuperäinen).
- 11 Paavolainen 1971, s. 100KA, SVL, Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918, Ha 1, Vankien säilyttämistä ja tutkimista koskevat muistiot, ehdotukset ja ohjeet 1918, Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö, s. 1.
- 12 Paavolainen 1971, s. 103-111.
- 13 Takala 1998; Ahto 1993, s. 399-410, 440-444; Lappalainen 1981, s. 198-201, 236-241; Halila 1958, s. 489-496.
- 14 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s. 131-142.
- 15 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s. 131-132.
- 16 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s. 132-133.
- 17 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s. 134-135; Ahto 1993, s. 400-403.
- 18 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s. 135-136; Takala 1998, s. 40-49; Ahto 1993, s. 407-409; Lappalainen 1981, s. 199-200; Halila 1958, s. 490-491.
- 19 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s. 137-139; Takala 1998, s. 61-68; Ahto 1993, s. 443-444; Lappalainen 1981, s. 236-239; Halila 1958, s. 493.
- 20 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s. 139-141; Takala 1998, s. 78-84; Ahto 1993, s. 444; Lappalainen 1981, s. 240-241; Halila 1958, s. 495-496.
- 21 Tikka 2004, s. 197
- 22 Tikka 2004, s.200; Paavolainen 1971, 44
- 23 Paavolainen 1971, s. 44; KA, SVL arkisto. Ee 1, Ylilääkärille saapuneet kirjeet; Kalm 1919, s. 195.
- 24 Hoppu & Nieminen & Tukkinen 2018, s.141; Suodenjoki 2009, s. 339; Tukkinen 2008, s. 28.
- 25 Paavolainen 1971, s. 45-48. Tunnelmista Fellmanin pellolla ks. myös Pekkalainen & Rustanius 2007, s. 38-40.
- 26 Liukkonen 2018, s. 180.
- 27 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.
- 28 Paavolainen 1971, s. 105.
- 29 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Puoliviikko- ja viikkoraportit vankien lukumäärästä 1918-1919, Ha 1
- 30 Paavolainen 1971, s. 106-108.
- 31 Paavolainen 1971, 91, 102-103, 105.
- 32 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.
- 33 Paavolainen 1971, 94-96.
- 34 KA, Valtiorikosylioikeuden ja valtiorikosoikeuksien arkisto, Tuomioleuttele Bb 1-14; SVT XXIII.32., s. 15.
- 35 SVT XXIII.32., s. 15; KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Puoliviikko- ja viikkoraportit vankien lukumäärästä 1918-1919, Ha 1; Paavolainen 1971, s. 310.
- 36 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Johtajalle saapuneet kirjeet Ea 1.
- 37 SVT XXIII.32, Taululiitteitä, s. 8-10.
- 38 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Johtajalle saapuneet kirjeet Ea 1.
- 39 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Puoliviikko- ja viikkoraportit vankien lukumäärästä 1918-1919, Ha 1.
- 40 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.
- 41 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Johtajalle saapuneet kirjeet Ea 1; KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Puoliviikko- ja viikkoraportit vankien lukumäärästä 1918-1919, Ha 1; Wetterstrand 2019, s. 162.
- 42 Tikka 2004, s. 196-197.
- 43 Tikka 2004, s. 200-201.
- 44 KA, Etelä-Savon rykmentti, Esikunta, päiväkirja.
- 45 Paavolainen 1971, s. 100-102; KA, Sotavankilaitoksen arkisto. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918, Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918, Ha.
- 46 KA, Etelä-Savon rykmentti, Esikunta, päiväkirja.
- 47 KA, Etelä-Savon rykmentti, Esikunta, päiväkirja.
- 48 Paavolainen 1974, s. 180-181; KA, Etelä-Savon rykmentti, Esikunta, päiväkirja.
- 49 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Johtajalle saapuneet kirjeet Ea 1.
- 50 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.

- 51 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.
- 52 Wetterstrand 2019, s. 87-89.
- 53 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.
- 54 Wetterstrand 2019, s. 87-89.
- 55 Ks. Jokipii 2016.
- 56 Wetterstrand 2019, s. 87-89.
- 57 Wetterstrand 2019, s. 87-89.
- 58 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.
- 59 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Johtajalle saapuneet kirjeet Ea 1.
- 60 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Johtajalle saapuneet kirjeet Ea 1.
- 61 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Puoliviikko- ja viikkoraportit vankien lukumäärästä 1918-1919, Ha 1.
- 62 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Muonitusraportit 1918.
- 63 Vannas, Mauno: Silmä silmästä. Lehtiä lääkärin sotapäiväkirjasta 28.1.-8.9.1918. Porvoo 1984, s. 159.
- 64 Paavolainen 1971, s. 179, 222.
- 65 vrt. Jokipii 2016.
- 66 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Db 1, Muut konseptit, Selostus Lahden sotavankileirin-pakkotyölaitoksen toiminnasta 1918.
- 67 KA, Hj. von Bonsdorffin kokoelma, Kansio 5.
- 68 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Luettelo kuolleista, Kba 2; Valtiorikosylioikeuden ja valtiorikosoikeuksien arkisto, Valtiorikosoikeuksien tuomioluettelot 1918, Bb 13: <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=10453954>.
- 69 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos, Luettelo kuolleista, Kba 2.
- 70 Lähteistä ja päättelystä, ks. Tukkinen 2007, s. 5-9.
- 71 Tikka 2004, s. 196-199.
- 72 Roselius 2007, s. 238-252; Wetterstrand 2019, s. 15.
- 73 Tikka 2004, s. 200-202.
- 74 Paavolainen 1974, s. 127.
- 75 Paavolainen 1974, s. 127.
- 76 Tikka 2004, s. 140.
- 77 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos. Ea 1, Johtajalle saapuneet kirjeet.
- 78 Liukkonen 2018; Hoppu 2017, s. 240-254.
- 79 Hoppu 2017, s. 240-254.
- 80 Liukkonen 2018, s. 215.
- 81 Liukkonen 2018, s. 215.
- 82 Wetterstrand 2019, s. 174.
- 83 Paavolainen 1971, s. 239; Paavolainen 1974, s. 209.
- 84 Mäkelä, Saukkonen & Westerlund: "Vankileirien ja -laitosten kuolintapaukset". Teoksessa Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet. Tilastoraportti. Helsinki 2004, s. 115-125.
- 85 Lauri Mankki: Hengissä Hennalan Helvetistä. <http://web.archive.org/web/20160305081127/http://personal.inet.fi/private/vidi/Hennala.htm>; vrt. Jokipii 2016.
- 86 KA, Etelä-Savon rykmentti, Esikunta, päiväkirja.
- 87 KA, Sotavankilaitoksen arkisto. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918, Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918, Ha 1.
- 88 KA, Lahden sotavankileiri-pakkotyölaitos. Taloudenhoitajan (talousoaston) kirjjekonseptit 25.5.1918-4.7.1919. Da 6.
- 89 Kansan Arkisto, Entisten Punakaartilaisten Keskusjärjestö, He Punakaartilaisten haudat, c. Hennalan joukkohauta; Etelä-Suomen sanomat 17.10.1954; Wetterstrand 2019, s. 173-175.
- 90 Etelä-Suomen sanomat 17.5.1949; Etelä-Suomen sanomat 17.10.1954; Wetterstrand 2019, s. 173-175.
- 91 Etelä-Suomen sanomat 17.10.1954; Kansan Arkisto, Entisten Punakaartilaisten Keskusjärjestö, He Punakaartilaisten haudat, c. Hennalan joukkohauta.

Lahden vankileiri toimi Hennalan kasarmeilla toukokuusta 1918 marraskuuhun 1919 asti. Vankileirille siirrettiin 19.4.–1.5.1918 käydyssä Lahden taistelussa vangiksi jääneitä Fellmannin pellolla säilytettyjä vankeja, mutta myöhemmin leirille keskitettiin vankeja eri puolilta Suomea valtiorikosoikeuden tuomittavaksi. Enimmillään vankeja oli yli 10 000.

Lahden vankileirillä kuoli 1 167 ihmistä eli enemmän kuin joka kymmenes vanki. Keväällä 1918 Lahden alueella toteutettiin sisällissodan suurimmat joukkoteloitukset, kun yli 700 vankia teloitettiin. Lahden vankileirillä nälkään ja sairauksiin kuoli lähes 1 200 vankia.

Kansallisarkiston arkistoselvityksessä tarkastellaan Lahden vankileirin toimintaa ja esitetään päivitetty tiedot vankien kuolleisuudesta Lahdessa vuonna 1918. Selvityksessä on käyty läpi kirkonkirjoja, valtiorikosoikeuksien ja Suomen sotaväen arkistoaineistoja sekä useita muita asiakirjakokonaisuuksia. Niiden perusteella on voitu tarkistaa merkittävästi Lahden vankileirillä kuolleiden määrää. Uudet ja tarkennetut tiedot ovat katsottavissa myös Kansallisarkiston *Sotasurmasampo*-tietokannassa.

